

KNYGŲ LEIDYBOS SEKTORIAUS VYSTYMASIS LIETUVOJE

APŽVALGA

LIETUVOS LEIDĖJŲ ASOCIACIJA

WWW.LLA.LT

nacionalinis
knygų
prekyboje
katalogas

Turinys

1	Lietuvos leidėjų asociacija (LLA).....	2
1.1	LLA pristatymas	2
1.2	Pagrindinės LLA veiklos kryptys	2
1.3	NKPK.....	3
1.4	©lithuanianbooks	3
2	Knygoje – visas pasaulis.....	4
2.1	Ką veikia leidėjas?	4
2.2	Leidybos procesas	5
3	Knygų leidyba Lietuvoje.....	8
3.1	Knygų leidybos mastas.....	8
3.2	Lietuvių autorių ir verstinės knygos	9
3.3	Knygos pagal paskirtį.....	10
3.4	Elektroninė leidyba	12
4	Skaitymo situacija	14
4.1	Skaitymo paplitimas.....	14
4.2	Skaitymo įpročiai ir intensyvumas	15
4.3	Skaitymo barjerai	16
5	Knygų įperkamumas	18
5.1	Namų ūkių išlaidos spaudai.....	18
5.2	Knygų kainos	19
5.3	Knygų įperkamumas.....	20
6	Knygų prieinamumas	21
6.1	Mažmeninės prekybos tinklas.....	21
6.2	Bibliotekos.....	23
6.3	Piratavimas.....	25
7	Knygų leidybos įmonių verslo rezultatai.....	28
7.1	Sektoriaus įmonės.....	28
7.2	Pardavimo pajamos.....	29
7.3	Išlaidos.....	30
7.4	Finansinis gyvybingumas.....	31
8	Pagrindiniai iššūkiai.....	35

1 Lietuvos leidėjų asociacija (LLA)

1.1 LLA pristatymas

Savo veiklą pradėjusi dar 1989 m., LLA aktyviai veikia nuo 1993 m. Ši asociacija jungia 39 narius – tai ne tik akcinės bendrovės, bet ir specializuotus leidinius leidžiančios biudžetinės ir viešosios įstaigos. LLA narių produkcija sudaro apie 80 proc. Lietuvos knygų leidybos rinkos.

Misija:

- ▶ atstovauti knygų leidėjų bendruomenei;
- ▶ kelti leidėjų kvalifikaciją;
- ▶ gerinti teisinę aplinką ir sąlygas leidybai;
- ▶ skatinti lietuvių literatūros sklaidą ir skaitymą.

1.2 Pagrindinės LLA veiklos kryptys

- ▶ **Tarptautinė Vilniaus knygų mugė.** 2000 m. LLA kartu su Lietuvos parodų ir kongresų centru LITEXPO ir Lietuvos kultūros institutu (anksčiau – literatūros centras „Lietuviškos knygos“) įsteigė tarptautinę Vilniaus knygų mugę – didžiausią knygų mugę Baltijos šalyse.
- ▶ **Nacionalinis knygų prekyboje katalogas (NKPK).**
- ▶ **©lithuanianbooks – internetinis autorių teisių katalogas.**
- ▶ **Skaitymo skatinimas.** Gegužės 7 d. LLA organizuoja akciją „Lietuva skaito!“ ir švenčia Spaudos atgavimo, kalbos ir knygos dieną! LLA ragina Lietuvą ir lietuvius skaityti knygą lietuvių kalba kartu. LLA taip pat yra akcijos „Knygų Kalėdos“ partnerė. LR prezidentės Dalios Grybauskaitės inicijuota akcija kviečia dovanoti knygas bibliotekoms.
- ▶ **Literatūros ir knygos meno sklaida:**
 - Vilniaus klubo premija. Geriausių knygų apie Vilnių konkursas, rengiamas kartu su Vilniaus klubu;
 - Europos literatūros premija (EUPL), rengiama kartu su Europos leidėjų federacija (FEP);
 - Baltijos šalių Knygos meno konkursas rengiamas kartu su Latvijos ir Estijos leidėjų asociacijomis;
- ▶ **Atstovavimas.** LLA yra Europos leidėjų federacijos (FEP) narė nuo 1999 m. FEP – 1967 m. įsteigta nekomercinė skėtinio tipo asociacija, vienija 26 nacionalines Europos knygų leidėjų asociacijas. FEP atstovauja knygų leidėjus ir gina jų teises. LLA nuo 2010 m. priklauso ir Nacionalinei kūrybinių ir kultūrinių industrijų asociacijai (KIKAS). LLA užsiima ir tarpinstitucine veikla bei bendradarbiavimu – jos atstovai dalyvauja komisijose, komitetuose, koordinuoja susitikimus su valdžios atstovais, rengia ir platina raštus/pareiškimus, rengia ir teikia įstatymų pakeitimų projektus ir t. t.).
- ▶ **Tarptautiniai projektai:**
 - ALDUS – Europos knygų mugių bendradarbiavimo stiprinimui;
 - PUBCOOP – literatūros sklaidos sąlygų Europos knygų leidėjams gerinimas;
 - E2 (2012–2014) – nuotolinės mokymų programos knygų leidėjams kūrimas;
 - TISP (2013–2016) – profesionalios knygų leidėjų ir IT specialistų bendruomenės subūrimas, skatinant skaitmeninę leidybą;

- ARROW PLUS (2011–2014) – platformų, kaupiančių duomenis kūrinio statuso identifikavimui, Europoje kūrimas.

- ▶ **Seminarai ir konferencijos specialistams.**

- ▶ **Tarptautinės knygų mugės Europoje.** LLA kasmet dalyvauja Londono, Frankfurto, Bolonijos, Leipcigo knygų mugėse.

- ▶ **Veiklos sklaida:** LLA tinklalapiuose www.lla.lt, www.nkpk.lt, socialiniuose tinkluose ir žiniasklaidoje.

1.3 NKPK

LLA teikia Nacionalinio knygų prekyboje katalogo paslaugas ir sprendimus. NKPK:

- ▶ knygų metaduomenų bazė pagal tarptautinius standartus (iš viso virš 40 000 leidinių įrašų, virš 200 leidėjų, bibliotekų ir platintojų);
- ▶ pagalbinė priemonė intelektinės nuosavybės apsaugai;
- ▶ išsami informacija knygų platinimui ir sklaidai;
- ▶ žinių portalas visuomenei www.nkpk.lt.

1.4 ©lithuanianbooks

Kas tai yra?

- ▶ Internetinis autorių teisių katalogas (www.ltbooks.nkpk.lt), susietas su NKPK duomenimis, lietuvių autorių ir lietuviškų knygų sklaidai bei populiarinimui pasaulyje.
- ▶ Išsami lietuviškų literatūros kūrinių, leidėjų ir autorių teisių duomenų bazė.
- ▶ Platforma, skirta užsienio leidėjams, literatūros agentams ir vertėjams, besidomintiems lietuvių literatūros vertimu ir leidyba.

Misija:

- ▶ pristatyti Lietuvos autorius, leidėjus ir jų teises;
- ▶ teikti visą reikalingą informaciją apie autorių teises;
- ▶ remti lietuviškų knygų sklaidą.

2 Knygoje – visas pasaulis

Knygų leidyba apima visas žmonijos veiklas nuo labai reikšmingų iki kasdienių. Leidėjų buvo jau tada, kai dar nebuvo mums įprastų knygų. Dar iki Gutenbergo laikų buvo išsilavinusių ir raštingų žmonių, gebėjusių skaityti primityviausiais būdais perrašytus kodeksus¹ ir manuskriptus². Spaudos išradimas įnešė gerokai daugiau demokratijos į leidybos procesą, o jis dar labiau suaktyvėjo prasidėjus masiniam mokymui, paplitus raštingumui. Tai buvo modernios leidybos pradžia.

Daugiau nei 500 metų knyga buvo pagrindinė masinio informavimo priemonė, ji atlikdavo ne tik žinių perdavimo, bet ir laisvalaikio leidimo, linksminimo (pramogines) funkcijas. Knygomis buvo perduodami ir mitai, ir poezija, ir akademinės žinios – nuo antropologijos iki zoologijos. O šiandien leidyba susiduria su naujais išbandymais.

2.1 Ką veikia leidėjas?

Leidyba yra organizacinė veikla, kurioje labai svarbus vaidmuo tenka vadybai, rinkodarai ir finansams. Leidėjo tikslas – surasti autoriui vietą rinkoje ir tuomet, pasitelkiant visas įmanomas rinkodaros ir viešinimo galimybes, padaryti knygą matomą, perkamą ir skaitomą.

Knygų leidyba užtikrina, kad demokratiškai ir paisant žodžio laisvės įvairaus turinio informacija pasiektų reikiamus žmones, kad kultūrinio, mokslinio ir intelektualinio turinio leidinių nešamos vertybės būtų įdiegtos į visuomenės sąmonę. Leidybos rinka turi priežastį egzistuoti, ir ta priežastis yra būtinybė.

Joks leidėjas nesiims nepagrįstų išlaidų ir nerizikuos projekto sėkme siekdamas pagreitinti pelno grąžą. Visos į leidybos procesą įtrauktos sumos yra logiškai pasvertos, apgalvotos ir pagrįstos. Leidėjas rankraščiu suteikia pridėtinę vertę, paverčia knygą ne tik literatūriniu, bet ir vizualiu meno kūriniumi, kuris atneša pajamas tiek autoriui, tiek ir leidėjui.

Pagrindinės sritys, kurias reikia finansuoti leidžiant knygą:

- ▶ Redakciniai darbai: autorių teisių pirkimas; vertimas; redagavimas; korektūra.
- ▶ Ikispaustuviniai darbai: teksto maketavimas; iliustracijų skaitmenizavimas; techninė korektūra; viršelio dizainas.
- ▶ Spaudos darbai.
- ▶ Paskirstymas prekyvietėms.
- ▶ Pardavimai ir rinkodara.
- ▶ Bendrleidyklinės išlaidos (elektra, šildymas, telefono ryšys, kt.).
- ▶ Kitos išlaidos.

¹ Senovės Romoje – vaškuotos medinės lentelės su išraižytu tekstu; Romos imperijos laikais medžio lenteles pakeitė papirusas, pergamentas.

² Rankraštis, dažniausiai senovinis.

Leidėjas turi būti ne tik išprusęs literatūros ir meno srityse, bet ir gerai išmanyti finansų valdymą, ekonomiką ir teisę. Leidėjas turi mokėti puikiai analizuoti ir prognozuoti: leidžiant kiekvieną knygą laukiama naujo išbandymo, kuris gali leidyklą sužlugdyti arba atnešti jai pelno.

2.2 Leidybos procesas

Kiekvienas leidybos proceso etapas yra neatskiriama profesionalios leidybos dalis. Jiems atlikti reikalingi patyrę darbuotojai.

Redakciniai darbai

Knygos kūrimas. Leidyklos dažniausiai užsiima specifine sritimi, pvz., moksline humanitarine literatūra, mokykline literatūra, grožine literatūra, literatūra vaikams, laisvalaikio literatūra ir kt. Jose dirba leidybinių projektų vadovai, užsiimantys tam tikro pobūdžio literatūros leidimu. Jie nuolatos stebi leidybos padėtį ir naujienas Lietuvoje bei pasaulyje, bendradarbiauja su autorių teisių pardavimo agentūromis (Lietuvoje kol kas tokių nėra), domisi, kokias knygas būtų galima versti į lietuvių kalbą, kokias, jau leistas Lietuvoje, būtų galima perleisti, dirba su vietiniais autoriais, ieško naujų talentų arba naujų minčių, kurios galėtų virsti nauja knyga. Daug negrožinės literatūros knygų yra sudaromos: leidėjui arba autorių kolektyvui kyla gera idėja, tuomet suformuojama darbo grupė ir rengiama knyga.

Vertimas. Nusprendus išleisti užsienio autoriaus knygą, susisiekiama su ją reprezentuojančia autorių teisių pardavimo agentūra ir pasirašoma sutartis, suteikianti teisę versti bei leisti knygą Lietuvoje. Tada prasideda jos vertimo darbai, kuriuos atlieka patyręs knygos originalo kalbos specialistas.

Redagavimas. Leidyklai pripažinus, kad kuriamos knygos ar vertimo kokybė tinkama, rankraštis oficialiai priimamas ir jį peržiūrėti patikima redaktoriui. Pasitaiko ir taip, kad leidėjas pats derasi su autoriumi, aptaria ir taiso leidėjo lūkesčių neatitinkančią kūrinio struktūrą ar stilistiką. Tai sudėtingas procesas, reikalaujantis leidėjo įgūdžių ir patirties. Žinoma, autorius visada turi teisę su pastabomis nesutikti.

Korektūra. Korektūra yra teksto tobulinimo darbai. Ji apima teksto taisymą žodis po žodžio, eilutė po eilutės, ieškant gramatinių klaidų, stilistinių neatitikimų, neaiškumų, prieštaravimų ir kitų nukrypimų, kurie galėtų užkliūti skaitytojams ar net atstumti.

Ikispaustuviniai darbai

Maketavimas. Pagalvokite, kaip skirtingai atrodo įprastas knygos puslapis ir įprastas tinklalapio pirmasis puslapis. Skirtingą išvaizdą lemia skirtingų komunikacijos priemonių funkcijos, bet ji yra ir dailininkų bei maketuotojų priimtų sprendimų, tinkamiausių tai komunikacijos priemonei, rezultatas. Visi gausiai iliustruotos knygos elementai: skrupulingas pagrindinių ir pagalbinių iliustracijų vietos puslapyje parinkimas, papildančio teksto pateikimo principo nustatymas, iliustracijų formos parinkimas, iliustracijų paaiškinimų išvaizdos, teksto fono spalvos nustatymas, yra patyrusių dizainerių kompetencija. Niekas nepasirenkama atsitiktinai ar neapgalvotai.

Techninė korektūra. Kai rankraštis virsta maketu, labai svarbu atlikti pakartotinę korektūrą. Jos metu ne tik atsekamos ir ištaisomos po pirminės korektūros užsilikusios gramatinės ar skyrybos klaidos, bet ir sužiūrima, ar maketas tvarkingas, ar visos knygos dalys, skyrių pavadinimai, iliustracijos yra savo vietose.

Viršelio dizainas. Nors liaudyje gyvuoja posakis „Nespręsk apie knygą iš viršelio“, visgi tai vienas svarbesnių elementų vizualiaame jos pateikime. Būtent viršelio dizainas, jo originalumas, idėja sužadina skaitytojo norą paimti knygą į rankas vos tik įžengus į knygyną. Tada viršelis ir tampa tuo pirminiu faktoriumi, sukeliančiu skaitytojo susidomėjimą knyga, jei prieš tai jis apie ją nieko nebuvo girdėjęs. Knygą, kurios viršelis ar pavadinimas patraukė dėmesį, skaitytojas yra labiau linkęs pavartyti ar perskaityti jos anotaciją. Tai didina šansus, kad jis knygą ir nusipirks.

Spaustuviniai darbai

Spausdinimas ir įrišimas. Spaustuvinius darbus atlieka darbuotojai, kurie yra puikiai susipažinę su spausdinimo procesais ir itin greitais technologiniais pokyčiais šioje srityje. Dėl kiekvieno spausdinimo darbo kainos susitariama pagal tam tikras sąlygas ir pasirinktą spausdinimo aparatą. Labai svarbu tinkamai pasirinkti spausdinimo vietą ir laiką. Atvira Lietuvos ekonomika leidžia rinktis iš beveik bet kurio pasaulio krašto spaustuvių. Pastaruoju metu gerą spausdinimo kokybę ir palankias mokėjimo galimybes siūlo Kinijos spaustuvės, tačiau reikia numatyti transportavimo išlaidas. Tolimas kraštas taip pat netinka, jei norima atspausdinti knygą per trumpą laiką, nes transportavimas gali užtrukti gana ilgai.

Pardavimas ir rinkodara

Pardavimų vadyba. Knygos, kaip ir kiekvienos prekės, pardavimu reikia pasirūpinti. Leidyklos turi darbuotojus, kurie nuolatos komunikuoja su didmenininkais, biudžetinėmis įstaigomis (pvz., bibliotekomis, švietimo įstaigomis) ir pavieniais knygynais. Jie surenka užsakymus ir juos perduoda leidyklos pardavimų skyriui. Gali būti taikomas tiesioginis pardavimas, kai pirkėjai aptarnaujami tiesiog leidykloje arba savo užsakymą pateikia per jos oficialų tinklalapį.

Rinkodaros planai ir rėmimas. Kad paskatintų pirkimus, didžiosios pasaulio leidyklos formuoja rinkodaros skyrius, kuriuose rengiami rinkodaros planai. Lietuvoje tokių pajėgių leidyklų beveik nėra, todėl čia dažniau įdarbinami pavieniai darbuotojai. Šie planai gali apimti reklamą įvairiomis komunikacijos priemonėmis, nuolaidų akcijas knygoms, parduodamoms knygynuose, knygų pristatymus, dalyvaujant autoriams ar kitiems svečiams, konferencijas leidybos tematika, įvairių lektorių vienkartinės paskaitas ir kt. Rinkodaros skyriai gali atlikti ir nuolatinius rinkos tyrimus tokiose srityse, kaip skaitytojų demografiniai požymiai, dominuojanti įvairių žanrų knygų viršelių išvaizda, vyraujančių kainų analizė, pirkimų sezoniškumas ir kt.

Paskirstymas prekyvietėms

- Užsakymų priėmimas ir aptarnavimas.
- Užsakymų vykdymas ir pristatymas.
- Atsargų valdymas.

Atsiskaitymai

Autorių honorarai. Autoriui mokamo honoraro dydis už autorinių ar gretutinių teisių įsigijimą ir mokėjimo sąlygos priklauso nuo leidėjo ir autoriaus sudarytos sutarties. Dažniausiai leidėjas, priimdamas kūrinį ir

autorines teises į jį, autoriui išmoka susitartą fiksuoto dydžio honorarą. Honoraras gali būti susietas ir su parduotų knygų egzempliorių skaičiumi. Tuomet autoriui atlyginimas išmokamas tam tikrais sutartais periodais, suskaičiavus sutartyje nustatytą procentinę dalį nuo leidėjo gautų pajamų už parduotas autoriaus knygas. Autorių honorarų išmokėjimu rūpinasi leidyklos buhalterijos darbuotojai.

Veiklos apskaita. Leidyklų buhalterijos rūpinasi ne tik atlygio autoriams išmokėjimu, bet ir kitomis finansinėmis leidyklos atsakomybėmis. Buhalterijos privalo vesti leidyklos veiklos apskaitą ir mokesčių inspekcijai pateikti atitinkamas ataskaitas metų pabaigoje.

Paskolos. Leidyklos gali pasiimti paskolas iš bankų, kad finansuotų savo vykdomus projektus. Paskolų grąžinimo įmokomis ir palūkanų mokėjimu taip pat rūpinasi leidyklos buhalterija.

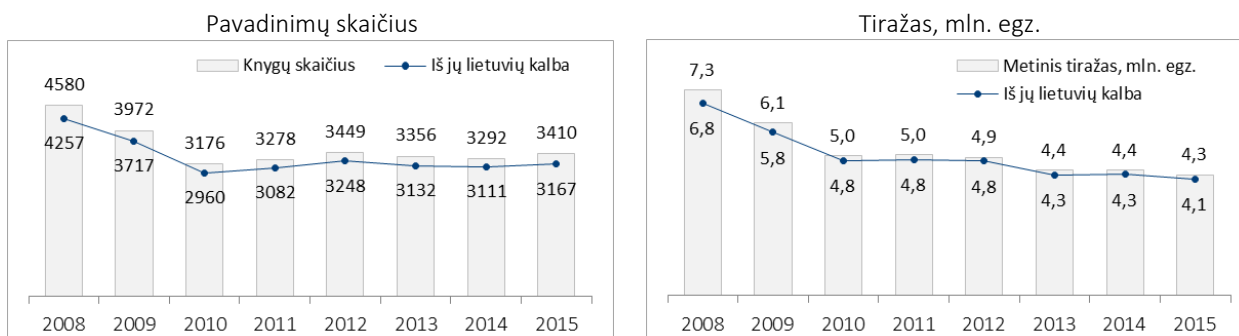
Knygų leidyba užtikrina, kad demokratiškai ir paisant žodžio laisvės įvairaus turinio informacija pasiektų reikiamus žmones, kad kultūrinio, mokslinio ir intelektualinio turinio leidinių nešamos vertybės būtų įdiegtos į visuomenės sąmonę. Leidybos rinka turi priešastį egzistuoti, ir ta priešastis yra būtinybė.

3 Knygų leidyba Lietuvoje

3.1 Knygų leidybos mastas

Lietuvoje šiuo metu yra beveik 500 leidėjų, 2015 m. išleidusių daugiau kaip 3400 pavadinimų knygų, kurių bendras tiražas siekė 4,3 mln. egz. Aktyvūs knygų rinkos dalyviai, per metus išleidę 10 ir daugiau knygų, 2015 m. sudarė 13% visų leidėjų skaičiaus (65 leidėjai). Beveik pusė leidėjų (233) 2015 m. išleido tik vieną knygą.

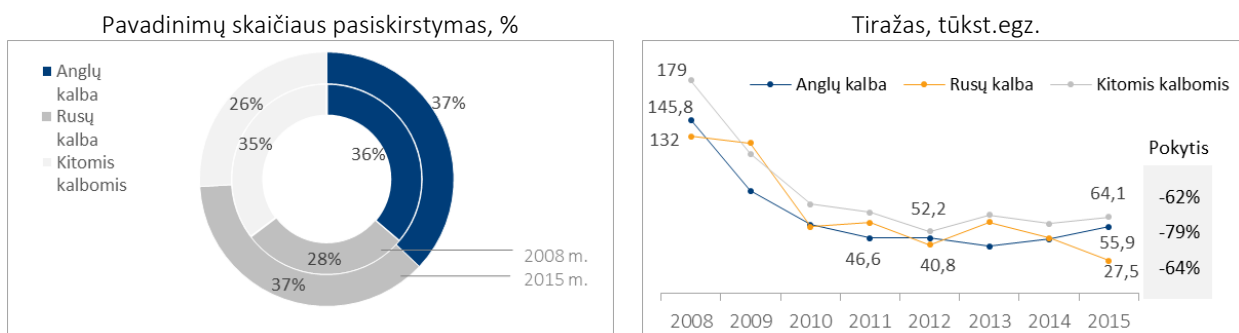
Paveikslas 1. Knygų leidybos apimtys

Šaltinis: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka. Lietuvos spaudos apžvalga

2009 m. ekonominė krizė smarkiai pristabdė leidybos industrijos plėtrą: knygų pavadinimų skaičius per 2009-2010 m. sumažėjo net 31% (nuo 4,6 tūkst. 2008 m. iki 3,2 tūkst. 2010 m.), o per 2011-2012 m. situacija stabilizavosi ir šiuo metu išleidžiama apie 3,3-3,4 tūkst. skirtingų pavadinimų knygų per metus. Prieš krizę rinkoje buvo nusistovėjęs apie 8 mln. egz. per metus knygų tiražas, tačiau ekonomikos nuosmukis šią pusiausvyrą išjudino (augo PVM, brango knygos, sumažėjo gyventojų perkamoji galia ir noras išlaidauti), todėl per 2008-2013 m. tiražai susitraukė 40% – nuo 7,3 iki 4,9 mln. egz., ir panašiam lygį laikosi iki šiol. Per 2008-2015 m. laikotarpį egzempliorių skaičius vienam gyventojui sumažėjo nuo 2,2 iki 1,5 knygos, o vidutinis tiražas – nuo 1,6 iki 1,3 tūkst. egz.

Paveikslas 2. Knygos užsienio kalbomis

Šaltinis: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka. Lietuvos spaudos apžvalga

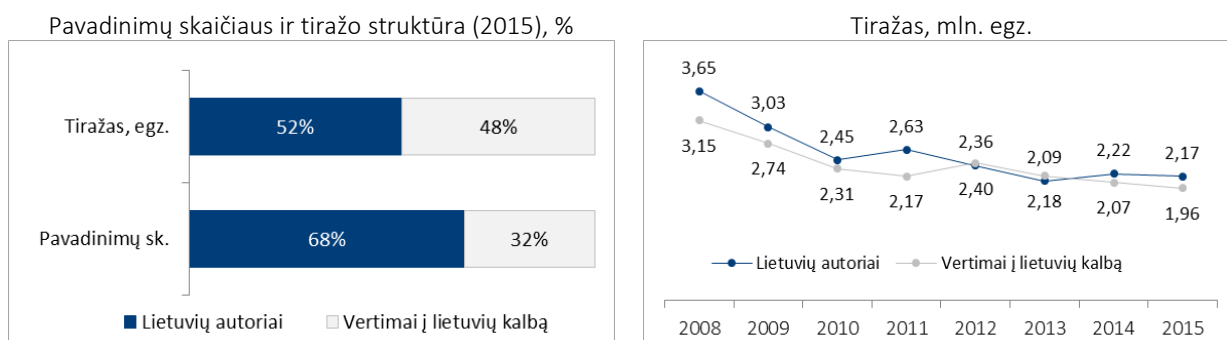
2008-2015 m. absoliučią daugumą leidžiamų knygų (93-94%) sudarė leidiniai lietuvių kalba (originalai ir vertimai). Tai, kad lietuvių kalba skaitančiųjų rinka yra itin maža ir dėl blogėjančios demografinės padėties tolydžio traukiasi, yra vienas esminių sektoriaus plėtros potencialų ribojančių veiksnių. Tarp Lietuvos leidyklų

išleistų knygų užsienio kalba dominavo knygos anglų ir rusų kalbomis, kurios atitinkamai sudarė vidutiniškai 2,1% ir 2,3% visoje knygų skaičiaus struktūroje. Šiuo laikotarpiu anglų ir rusų kalba išleistų knygų dalis knygų užsienio kalba struktūroje šiek tiek išaugo, tačiau bendra dalis (6-7% visoje struktūroje) išliko beveik nepakitusi, o anglų ir rusų kalba išleistų knygų tiražų dalis bendrame knygų užsienio kalba tiraže susitraukė nuo 6 iki 3%. Tarp Lietuvos leidyklų leidžiamų knygų užsienio kalba vis didesnę dalį sudaro leidiniai anglų ir rusų kalbomis, tačiau iš esmės nekintantis lietuvių/kitomis kalbomis leidžiamų knygų santykis rodo, kad knygų užsienio kalba poreikį didžioji dalis skaitytojų realizuoja įsigydami kitų šalių leidyklų knygas.

3.2 Lietuvių autorių ir verstinės knygos

Originalai lietuvių kalba bendroje rinkoje sudaro maždaug du trečdalius visų knygų pavadinimų ir apie pusę metinio tiražo. 2008-2015 m. ši proporcija per laikotarpį varijavo nežymiai (tarp 65-68% pavadinimų skaičius ir tarp 49-54% metinis tiražas). Tiek lietuvių autorių, tiek verstinių knygų pavadinimų skaičius ir tiražai traukėsi panašiomis apimtimis: didesnį smukimą patyrė verstinių knygų pavadinimų skaičius (sumažėjo 29%, originalai lietuvių kalba – 24%), o metinis tiražas labiau susitraukė originalų lietuvių kalba (sumažėjo 41%, verstinių knygų – 38%).

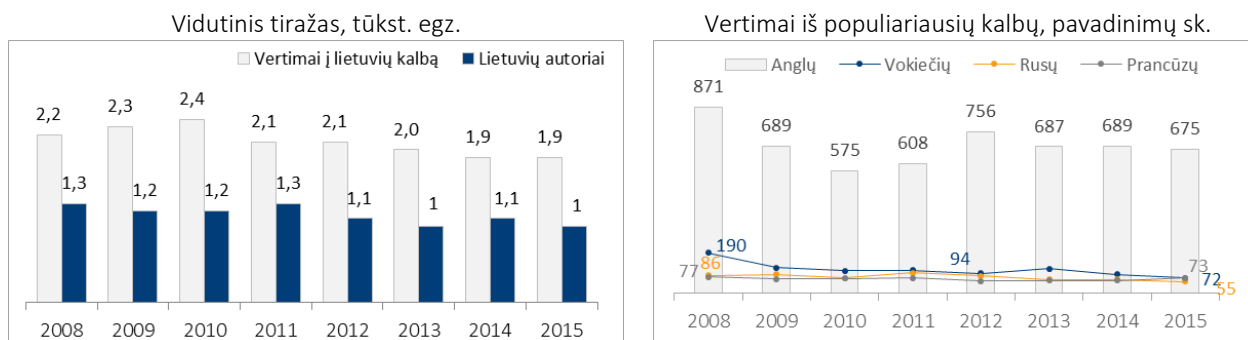
Paveikslas 3. Lietuvių ir užsienio autorių knygų leidyba

Šaltinis: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka. Lietuvos spaudos apžvalga

Vidutinis lietuvių autorių knygų tiražas per laikotarpį susitraukė labiau – 23% (verstinių knygų – 14%), ir 2015 m. buvo beveik dvigubai mažesnis už užsienio autorių tiražą.

Paveikslas 4. Lietuvių ir užsienio autorių knygų pavadinimų ir tiražų dinamika

Šaltinis: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka. Lietuvos spaudos apžvalga

Daugiausiai knygų 2008-2015 m. išversta iš anglų, vokiečių, rusų ir prancūzų kalbų: vertimai iš šių kalbų kartu sudarė 85-86% visų užsienio autorių knygų pavadinimų ir su nedideliais nuokrypiais nekito visą laikotarpį.

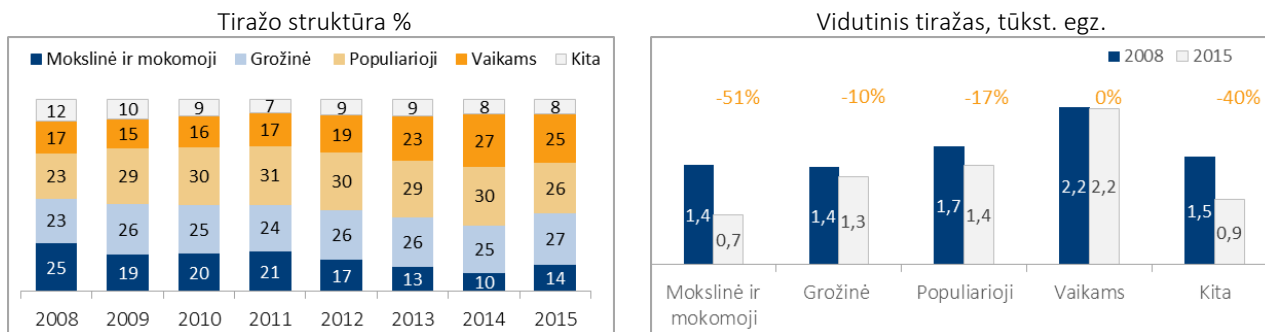
Mažėjant leidžiamų knygų, tame tarpe ir vertimų, skaičiui, labiausiai – net 62% – mažėjo vertimų iš vokiečių kalbos, tuo tarpu vertimų iš anglų kalbos sumažėjo tik 24% (vidutiniškai visų verstų knygų pavadinimų skaičius sumažėjo 32%).

Nors tiražai liudija, kad didesnę paklausą tarp vartotojų turi verstinė literatūra, naujausios tendencijos atskleidžia augantį skaitytojų susidomėjimą lietuvių autorių knygomis. Pastaruoju metu ryškiai pakito situacija perkamiausių knygų dešimtuose, kuriuose aukštas pozicijas užima lietuvių autoriai. Tai apima ne tik grožinę, bet ir populiarią literatūrą (patarimų, receptų knygos, prisiminimai, psichologinė literatūra ir kt.). Be to, kasmet ryškiai auga susitikimų su lietuvių autoriais ir naujų knygų pristatymų lankytojų skaičius. Rinkos dalyvių teigimu, pagrindinė šių pokyčių priežastis – pasikeitusi leidyklų politika ir suaktyvėjusi konkurencija dėl lietuvių autorių. Leidyklos jau nebėra pasyvūs laukėjai, besitikintys, jog kokybiškos knygos rankraštis „nukris iš dangaus“, ir patys imasi aktyvių vadybinių veiksmų, tokių kaip potencialių autorių paieška, temų inicijavimas atsižvelgiant į kitose šalyse pastebimas tendencijas, skaitytojų skatinimas atrasti bei susitikti naujus autorius, išmėginti dar nebandytus žanrus ir knygas.

3.3 Knygos pagal paskirtį

2015 m. knygų pavadinimų asortimento didžiausią dalį sudarė grožinė literatūra (27%), nedaug atsiliko mokslinė/mokomoji literatūra (25%) ir populiarioji literatūra (23%), knygų vaikams dalis sudarė 14%, kita literatūra – 11%. Pagal metinį tiražą 2015 m. beveik lygiomis dalimis pasiskirstė grožinė literatūra, populiarioji literatūra ir literatūra vaikams – atitinkamai 27, 26 ir 25%, mokslinė ir mokomoji literatūra sudarė 14%, kita literatūra – 8%. Tiražų apimtys atskiruose segmentuose labai netolygios: didžiausias vidutinis tiražas buvo knygų vaikams (2,2 tūkst. egz.), mažiausias – mokslinės ir mokomosios literatūros (0,7 tūkst. egz.).

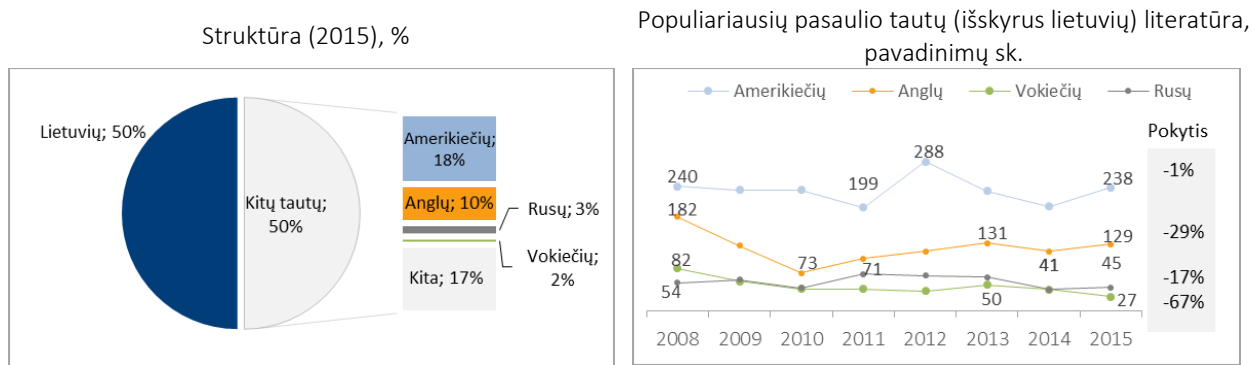
Paveikslas 5. Knygų pagal paskirtį tiražo pasiskirstymas

Šaltinis: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka. Lietuvos spaudos apžvalga

Tiek pavadinimų, tiek tiražo atžvilgiu didžiausios grupės – grožinės literatūros – naujų pavadinimų 2015 m. išleista 24% mažiau nei 2008 m. Ryškiausias smukimas įvyko 2010 m., kai per metus pavadinimų skaičius sumažėjo 26%. Lietuvių autorių dalis grožinės literatūros segmente nuo 2008 m. pakito nežymiai – nuo 48 iki 50%. Tarp kitų pasaulio tautų grožinės literatūros knygų dominuoja anglakalbių šalių literatūra, daugiausiai amerikiečių ir anglų, kartu su australų, airių, kanadiečių literatūra sudaranti apie 43% pasaulio tautų (be lietuvių) literatūros. Per 2008-2015 m. beveik nepakito amerikiečių grožinės literatūros pavadinimų apimtys, tuo tarpu vokiečių literatūros pavadinimų sumažėjo 67%.

Paveikslas 6. Pasaulio tautų grožinės literatūros pavadinimų skaičiaus struktūra ir dinamika

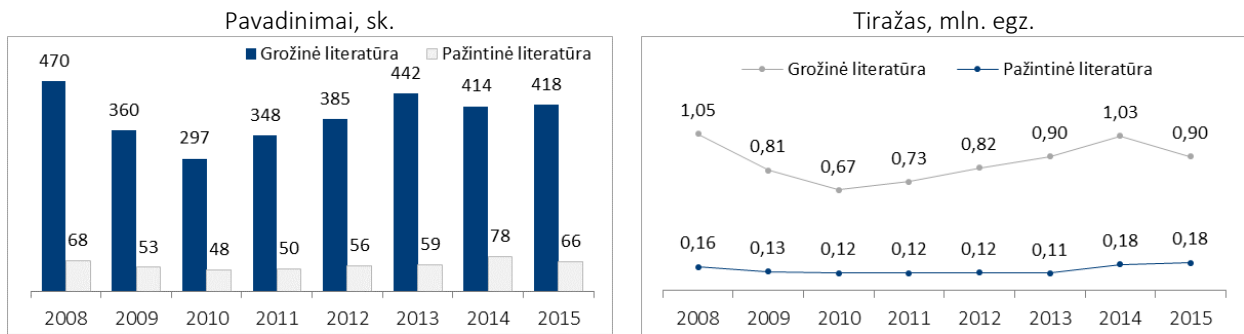
Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas

Žanro prasme didžiausi pokyčiai įvyko mokslinės ir mokomosios literatūros segmente. Mokslinė ir mokomoji literatūra per 2008-2015 m. patyrė didžiausią smukimą: knygų pavadinimų skaičius sumažėjo 34% (mokslinės – 21%, mokomosios – 41%), vidutinis tiražas susitraukė dvigubai (28 ir 52%), o metinis – 68% (43 ir 71%). Viena to priežasčių galėtų būti augančios skaitytojų galimybės susirasti reikiamą informaciją kitais kanalais (naudojantis internetu, skaitmeninėmis akademinėmis duomenų bazėmis), taip pat greičiausiai didžiąją dalį skaitytojų mokslinės literatūros poreikio patenkina literatūra anglų ir kitomis užsienio kalbomis, be to, mokomosios literatūros paklausai įtakos turi auganti emigracija, mažėjantis moksleivių skaičius.

Populiarioji literatūra 2008-2015 m. demonstravo tam tikrą stabilumą: tiek pavadinimų skaičius, tiek metinis ir vidutinis tiražas traukėsi mažiau nei vidutiniškai rinka. Pažintinių, psichologinių, mokslo populiarinimo, mitybos/receptų ir kt. lietuvių ir užsienio autorių knygų poreikį ir santykinai didelę auditoriją liudija tokių leidinių dominavimas perkamiausių knygų sąrašuose. Rinkos dalyvių teigimu, populiarioji literatūra lengviau randa savo skaitytoją, nes geba lanksčiai prisitaikyti prie visuomenėje vyraujančių „madų“ (pvz., šiuo metu itin paklausios neurolingvistinio programavimo, kūno kalbos knygos).

Knygų vaikams leidyba Lietuvoje ypač sparčiai augo pastarąjį dešimtmetį ir pasižymėjo plačia turinio, žanrų, apimties, formos, tikslinės grupės, iliustracijų, meninio apipavidalinimo įvairove. Atskirų pavadinimų knygų vaikams tiražai smarkiai svyruoja: knygos leidžiamos ir kelių šimtų, ir keliolikos tūkstančių egzempliorių tiražu, priklausomai nuo autoriaus, žanro, apimties, paskirties. Nors bendra tiražų mažėjimo tendencija Lietuvos knygų leidyboje nesikeičia jau daugiau kaip 20 metų ir vidutinis vaikų knygos tiražas susitraukė nuo 18,9 tūkst. egz. 1993 m. iki 2,3 tūkst. egz. 2008 m., tačiau vidutinis knygų vaikams tiražas visuomet buvo žymiai aukštesnis už bendrą vienos knygos tiražo vidurkį. 2008-2015 m., kai bendras vidutinis knygų tiražas sumažėjo 21%, knygų vaikams tiražas išliko nepakitęs, o pavadinimų skaičių apimtys lyginant su kitų rūšių literatūra susitraukė mažiausiai (10%). Grožinės vaikų literatūros metinis tiražas per šį laikotarpį sumažėjo 15% (kai bendras – 45%). Tarptautinės vaikų ir jaunimo literatūros asociacijos duomenimis, itin pagausėjo mažiausiems skaitytojams skirtų žaislinių-pažintinių knygų, komiksų tipo knygų 7-12 m. vaikams, tarp knygų paaugliams dominuoja fantastikos kūriniai. Knygų vaikams ir paaugliams rinka yra labai dinamiška: rinkos dalyvių teigimu, vos leidėjai prisitaiko prie skaitytojų poreikių, šie pakeičia nuomonę. Šiuo metu pastebimas gana skurdus „rimtosios literatūros“ – kokybiškos poezijos vaikams ir paaugliams, pasakų knygų pasirinkimas: viena vertus, mažiau vertingos literatūros pasiūla yra nulemta augančios paklausos tokioms knygoms, kita vertus, bet koks skaitymas vertintinas kaip geresnė alternatyva visiškam neskaitymui.

Paveikslas 7. Vaikų knygų pavadinimų skaičiaus ir tiražo dinamika

Šaltinis: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka. Lietuvos spaudos apžvalga

Mažiausio sektoriaus – kitos paskirties knygų – pavadinimų sumažėjo 35%, o vidutinis tiražas – 40%, kai bendras visų knygų pavadinimų skaičius sumažėjo 26%, vidutinis tiražas – 21%. Tarp kitų knygų patenkančių informacinės paskirties leidinių traukiamą greičiausiai lemia interneto konkurencija: enciklopedinė informacija, žodynai, duomenų masyvai yra lengvai prieinami (ir dažniausiai nemokamai) virtualiais kanalais, todėl tokios paskirties spausdintinių leidinių rinka ir ateityje turėtų trauktis.

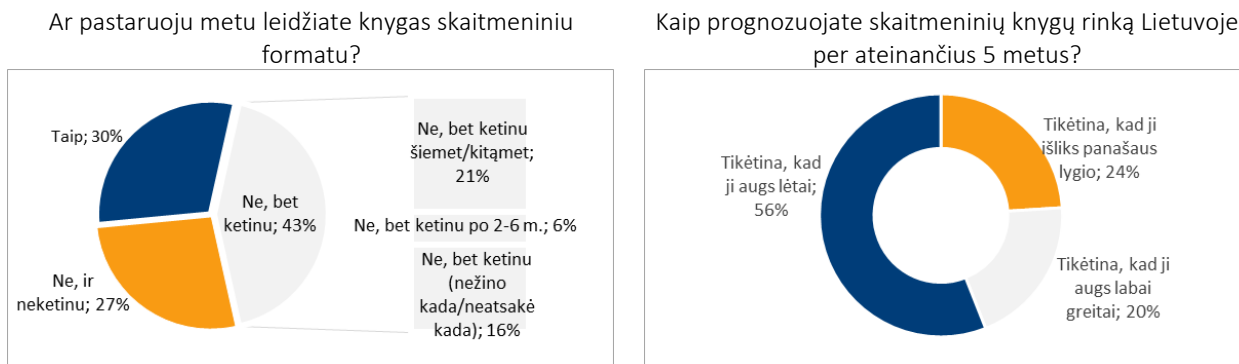
3.4 Elektroninė leidyba

Skaitmeninių knygų rinka Lietuvoje yra nišinė: užima apie 2% bendrosios leidybos rinkos, asortimentą sudaro maždaug 1000 pavadinimų leidiniai. Pirmosios skaitmeninės knygos Lietuvoje atsirado apie 2011 m., kurias platino pavienės elektroninės parduotuvės (skaitykle.lt, knyguite.lt), o leidyklos į šį procesą pamažu įsijungė vėliau. Šiuo metu pagrindiniai skaitmeninių knygų leidėjai yra „Alma littera“ (grožinė literatūra), „Šviesa“, „TEV“ (vadovėliai), Vilniaus Gedimino technikos universitetas (vadovėliai aukštosios mokykloms), taip pat mažosios leidyklos („Kitos knygos“, „Eugrimas“, „Svajonių knygos“, „Luceo“, „Žara“ ir kt.). Skaitmeninių knygų žanrų pasirinkimas vis dar yra gana menkas: dominuoja vadovėliai universitetams ir pažintinė-mokomoji literatūra, mažiau išleidžiama grožinės, vaikų, psichologinės literatūros, vadovėlių mokykloms, tačiau skaitmeniniu formatu jau pasirodo ir originalios lietuvių autorių grožinės literatūros. Didžiąją daugumą lietuviškų knygų turinį sudaro vien tekstas.

Nors knygų rinkos dalyviai nuolat tiria konkurencinio funkcionavimo sąlygas, ieško efektyvių atsiperkančių plėtros sprendimų, siekia įvertinti kitų informacinių alternatyvų konkurenciją bei piratavimo grėsmę, pripažįstama, kad skaitmeninių knygų leidybos plėtrai sąlygos Lietuvoje iš esmės yra nepalankios: mažoje lietuvių kalba leidžiamų knygų rinkoje lemiamas neigiamas veiksnys yra aukštas piratavimo lygis (skaitmeninės knygos yra lengvai kopijuojamos, platinamos, sunaikinami apsaugos kodai; dalis autorių dėl piratavimo grėsmės nepageidauja, kad jų knygos būtų leidžiamos skaitmeniniu formatu), taip pat rinkos vystymąsi stabdo PVM lengvatos nebuvimas (spausdintiems leidiniams taikomas sumažintas 9% PVM, o elektroniniams – standartinis 21% PVM tarifas, todėl skaitmeninių knygų kainos nedaug skiriasi nuo spausdintinių knygų kainų), aiškaus reguliavimo ir teisinio reglamentavimo stoka (nėra reikalavimo teikti privalomuosius egzempliorius Nacionalinės bibliografijos duomenų bankui, skaitmeninių knygų leidybai ir platinimui iki pastarųjų metų netaikytos autorinės teisės, tokių knygų sąvoka neapibrėžta LR Autorių teisių ir gretutinių teisių įstatyme), be to, Lietuvos skaitytojai (ypač vyresnės-vidurinės kartos) yra konservatyvūs,

spausdintą knygą laikantys „tikresne“, „dvasingesne“. 2014 m. atliktas skaitmeninės leidybos Lietuvoje tyrimas³ taip pat atskleidė gana pesimistines rinkos dalyvių nuostatas. Nors anoniminės 73-jų leidybinę veiklą vykdančių įmonių apklausos duomenimis beveik trečdalis Lietuvos leidėjų jau leidžia skaitmenines knygas, dar 43% tą ketina daryti ateityje, didžioji dalis (56%) respondentų manė, kad skaitmeninių knygų rinka Lietuvoje augs lėtai, dar ketvirtadalis – kad ji išliks panašaus lygio; tik penktadalis atsakiusių tiki, kad ji augs labai greitai.

Paveikslas 8. Leidyklų skaitmeninių knygų leidyba ir prognozuojami rinkos pokyčiai

Šaltinis: Skaitmeninė leidyba Lietuvoje 2014 metais. Mokslinio tyrimo ataskaita (tyrime dalyvavo 73 įmonės)

Kita vertus, suvokiama, kad jaunoji karta yra mažiau paveikta spausdintų knygų skaitymo įpročio, jos atstovams yra įprastas ir priimtinas informacijos vartojimo skaitmeniniais kanalais būdas, todėl nors lėtai, elektroninių knygų leidyba ateityje turėtų įsibėgėti. Iki šiol egzistavusi įsitikinimą, kad skaitmeninių knygų rinka gali plėtotis tik spausdintų knygų sąskaita keičia supratimas, kad formato pasirinkimą dažniausiai lemia situacija (pvz., kai patogiau skaityti naudojantis išmaniuoju telefonu, nes jis „visuomet po ranka“), o pačios knygos tarpusavyje nekonkuruoja. Tikimasi, kad elektroninė knyga bus tiek paklausy, kad leidėjams būtų įdomu toje rinkoje dalyvauti, o jos pasirinkimui didelės įtakos turės ir pačių leidėjų įžvalgumas: pardavimo vieta, knygos viršelis, formatas, knygos turinio aktualumas šių dienų skaitytojams.

³ E. Macevičiūtė, A. Gudiničius, A. Šuminas. Skaitmeninė leidyba Lietuvoje 2014 metais. Mokslinio tyrimo ataskaita. Vilniaus universitetas 2014.

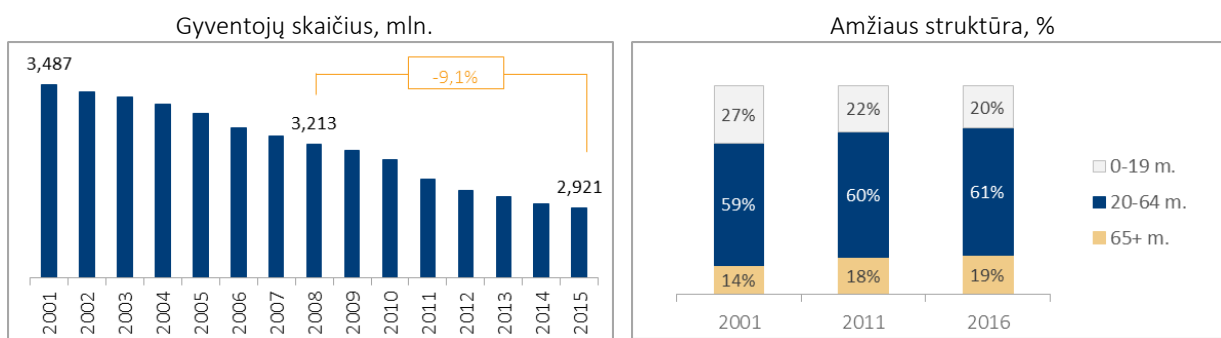
4 Skaitymo situacija

4.1 Skaitymo paplitimas

Skaitymo mastas ir jo kaita yra neatsiejamas nuo potencialių skaitytojų skaičiaus – šalies gyventojų – demografinių pokyčių. 2008-2015 m. Lietuvos gyventojų sumažėjo 9,1%. Nuo 2012 m. Lietuvoje gyvena mažiau nei 3 mln. žmonių – Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2016 m. pradžioje Lietuvoje buvo 2,89 mln. gyventojų. 2015 m. Lietuvos gyventojų mažėjimas viršijo daugiau nei 20 metų Lietuvos populiacijos nykimo periodo (nuo 1992 m.) vidutinį metinį 1,05% mažėjimo tempą. Nors gimstamumo situacija palengva gerėja ir yra ES vidurkio lygio, tačiau gimstamumas vis dar yra labai žemas.

Mirtingumo rodikliai prieš aštuonerius metus buvo pradėję gerėti, tačiau išliko vieni blogiausių tarp ES šalių: 2008 m., lyginant su praėjusiais metais, mirtingumas buvo sumažėjęs 3% ir siekė 13,7 mirusiųjų/1000 gyventojų. Nuo 2010 m. rodikliai vėl prastėjo ir 2015 m. mirtingumas išaugo iki 14,4 mirusiųjų/1000 gyventojų. Per 2008-2015 m. Lietuvos gyventojų mirtingumas padidėjo 5%. 2015 m. vėl suintensyvėjo emigracijos procesai: iš Lietuvos išvyko dvigubai daugiau žmonių nei atvyko. Toks nepalankių gimstamumo, mirtingumo, migracijos rodiklių ir pokyčių kompleksas lemia Europoje ir visame pasaulyje vienus sparčiausių Lietuvos populiacijos mažėjimo tempus, taigi ir potencialių skaitytojų auditorijos traukimąsi. Eurostat demografinės prognozės duomenimis, gyventojų mažėjimas Lietuvoje ateity bus sparčiausias ES: prognozuojama, kad lyginant su 2015 m., 2030 m. gyventojų sumažės 24% (iki 2,2 mln.), kai numatomas pokyčio vidurkis ES mastu yra teigiamas ir siekia 2%.

Paveikslas 9. Lietuvos gyventojų skaičiaus dinamika

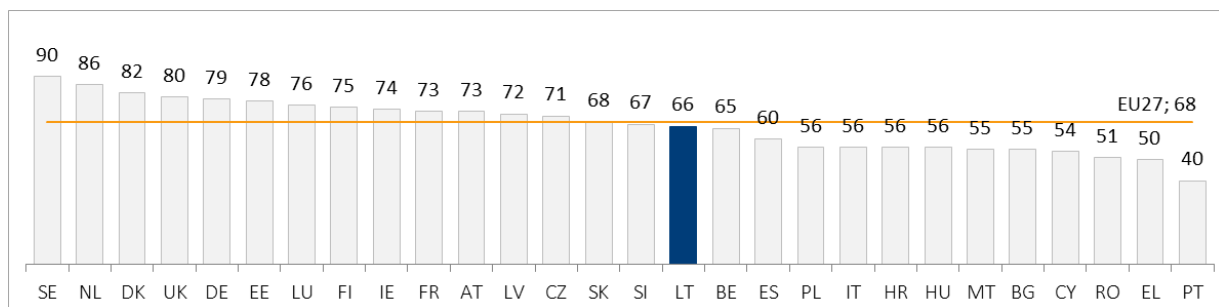

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas

Kaip ir kitos ES šalys, Lietuva susiduria su visuomenės senėjimo reiškiniu: 2001 m. 65 m. ir vyresni gyventojai sudarė 14%, o 2016 m. pradžioje jų dalis bendrame gyventojų skaičiuje pasiekė 19%. Vaikų ir jaunimo (iki 19 m. amžiaus) 2001-2016 m. sumažėjo nuo 27 iki 20%. Pagrindiniai knygų pirkėjai yra 30–50 m. piliečiai, jie pasižymi stabilia perkamąja galia ir turi susiformavusius tvirtus skaitymo įpročius⁴. Vidutiniu laikotarpiu šis segmentas išliks knygų rinkos centre, tačiau ateinančios kartos (pvz., gimusieji po 1990–1995 m.) jau turi kitokius informacijos vartojimo ir skaitymo įpročius – jie orientuojasi į naujas technologijas, labiau vertina elektroninę, o ne tradicinę spausdintinę knygą. Todėl leidėjai bus priversti ieškoti naujų leidybos verslo kelių.

⁴ D. Zovienė. Maža leidykla mažoje šalyje: *artseria* atvejis // Knygotyra. Nr. 62, 2014.

Paveikslas 10. Gyventojų, kurie per 12 mėn. bent kartą skaitė knygą, dalis (2013)

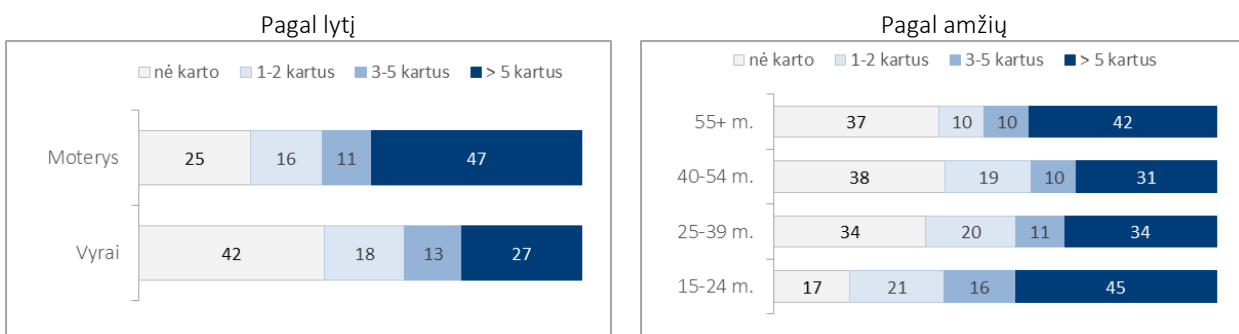
Šaltinis: Eurobarometer No. 399

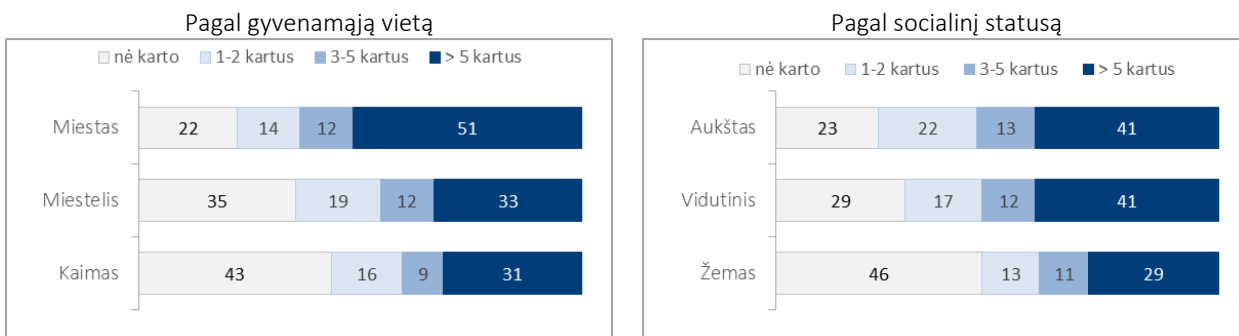
Nuoseklus monitoringas, kiek žmonių skaito knygas Lietuvoje, nevykdomas, tačiau bendrą vaizdą iš dalies atskleidžia kiti prieinami tyrimai. Pvz., 2007 m. Eurobarometer tyrimo duomenimis, bent kartą per 12 mėn. knygą skaitė 64% Lietuvos gyventojų, o 2013 m. tyrimo duomenimis – 66% Lietuvos gyventojų. Abiem atvejais Lietuvos rodiklis yra artimas, bet šiek tiek prastesnis nei ES vidurkis; pastarasis 2013 m., lyginant su 2007 m., pakito į neigiamą pusę.

4.2 Skaitymo įpročiai ir intensyvumas

Lietuvos gyventojai skaitymo įpročiais daugiaž atitinka bendrą ES vidurkį: Eurobarometer 2013 m. tyrimo duomenimis, bent 1-2 kartus per pastaruosius 12 mėn. knygas skaitė 17% (ES – 19%), 3-5 kartus – 11% (ES – 12%), daugiau kaip 5 kartus – 38% (ES – 37%) asmenų. Lyginant su 2007 m., šie rezultatai beveik nepakito. Lietuvoje bent kartą per pastaruosius 12 mėn. knygą skaitė 74% moterų ir 58% vyrų (ES atitinkamai 64 ir 72%). Ryškiausiai skirtumas atsiskleidžia tarp daugiau kaip 5 kartus per metus skaitančių moterų ir vyrų – 47 ir 27% (ES – 42 ir 31%). Intensyviausiai skaitančiųjų atveju, ryškesnė takoskyra tarp kaimiškų vietovių/miestelių ir didžiųjų miestų gyventojų yra Lietuvoje: dažniau nei 5 kartus per metus skaito 51%, o ES vidutiniškai – 43% gyventojų. Mažiau arba visai neskaito žemam socialiniam statusui save priskiriantys gyventojai.

Paveikslas 11. Lietuvos gyventojų skaitymo intensyvumas, gyventojų dalis %

Šaltinis: Cultural access and participation. Special Eurobarometer 399, 2013

Lokalių tyrimų rezultatai taip pat atskleidžia prastą susidomėjimą skaitymu: 2012 m. Lietuvoje atliktos apklausos⁵ duomenimis, 52% suaugusiųjų teigia per savaitę visiškai neskiriantys laiko skaitymui, tuo tarpu televizoriaus nežiūri tik 2,5% gyventojų. 2014 m. tyrimo⁶ duomenimis, per pastaruosius metus bent vieną spausdintą knygą perskaitė 62%, bent vieną skaitmeninę – 15% gyventojų. Neskaičiusių knygų daugiau tarp vyrų, pradinį ir pagrindinį išsimokslinimą turinčių gyventojų, nesijaučiančių laimingais, prastesnės sveikatos asmenų.

Skaitymo situaciją atspindi Lietuvos mokinių skaitymo gebėjimų tarptautinių tyrimų⁷ rezultatai: Lietuvos dešimtmečių bendrieji skaitymo gebėjimų pasiekimai 2001-2011 m. nuolat prastėjo, nors buvo šiek tiek aukštesni už Europos vidurkį (grožinių tekstų skaitymo pasiekimai smuko kur kas labiau nei informacinių), o penkiolikmečių skaitymo gebėjimų rezultatai 2015 m. buvo prastesni nei 2009 m. ir nesiekė tyrime dalyvavusių šalių vidurkio.

2015 m. Lietuvos gyventojų apklausa⁸ atskleidė, kad vis mažiau tėvų skaito kartu su savo mažamečiais vaikais: per paskutinius 6 mėnesius kartu su tėvais bent vieną knygą perskaitė tik 35 procentai mažamečių; 73% tėvų, auginančių 0–2 metų vaikus, į klausimą, kiek laiko per savaitę skiriate skaitymui atsakė, jog knygoms laiko neskiria (2014 m. tokių tėvų buvo 67%). Kuo vyresnis vaikas, tuo jo skaitymo įgūdžiai gerėja: dauguma 3–6 metų vaikų (76%) ir absoliuti dauguma 7–10 metų vaikų (96%) per pastaruosius šešis mėnesius perskaitė nors vieną knygą. Tai greičiausiai susiję su augančiu žingeidumu ir gebėjimu skaityti savarankiškai bei tėvų atsakomybės pratinti vaiką prie knygų perkėlimu ugdymo įstaigai.

4.3 Skaitymo barjerai

Pagrindiniai Lietuvoje dominuojantys knygų skaitymo barjerai – laiko trūkumas ir susidomėjimo trūkumas. 2013 m. Eurobarometer tyrimo rezultatai iš esmės patvirtina, kad vartotojams vis didesnę įtaką daro šiuolaikinio gyvenimo pokyčiai – greitesnis gyvenimo tempas, pasikeitusi gyvenmena, laisvalaikio stilius, kitų informacijos priemonių plitimas.

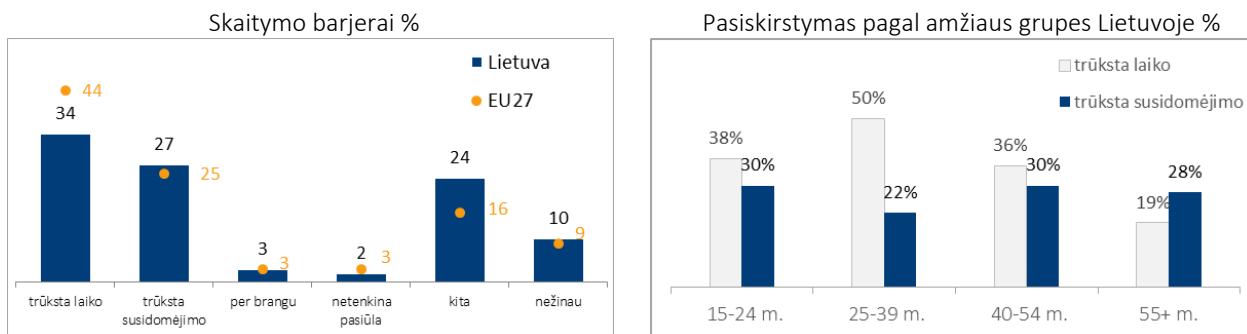
⁵ „Alma littera“ lietuvių skaitymo įpročių tyrimas. Vilnius, 2012.

⁶ J. Verikienė, R. Vaicenavičius, D. Žeruolis. Gyventojų dalyvavimo kultūroje ir pasitenkinimo kultūros paslaugomis tyrimo ataskaita, 2014.

⁷ Tarptautinis skaitymo gebėjimo tyrimas PIRLS 2011. Ataskaita (4 klasė). Nacionalinis egzaminų centras 2012; Tarptautinis penkiolikmečių tyrimas OECD PISA 2015. Ataskaita. Nacionalinis egzaminų centras 2016.

⁸ Tyrimas „Lietuvių skaitymo įpročiai“. Spinter tyrimai, 2015.

Paveikslas 12. Neskaitymo priežastys

Šaltinis: Cultural access and participation. Special Eurobarometer 399, 2013

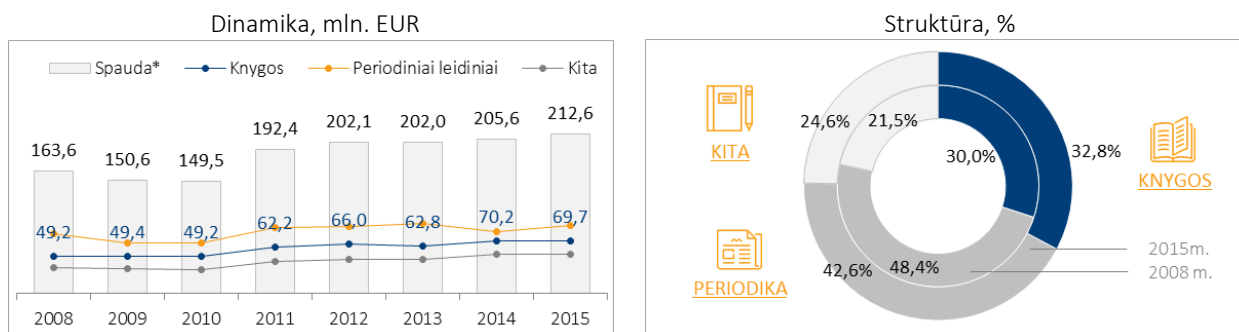
Šiuolaikinio gyvenimo tempai ir įtampa skatina pramoginių laisvalaikio formų ir mažiau pastangų reikalaujančių informacijos kanalų plitimą, todėl dalies žmonių, ypač turinčių silpnesnį knygų skaitymo poreikį ir įpročius, gyvensenoje skaitymas pakeičiamas greičiau ir patogiau „vartojama“ audiovizualine informacija. Lyginant Lietuvos ir ES gyventojų įvardintus skaitymo barjerus, Lietuvoje skaitytojai rečiau nei vidutiniškai ES gyventojai skaitymui stokoja laiko: dažniau neskaitymą nulemia įvairios kitos priežastys. Lietuvos skaitytojams taip pat dažniau nei vidutiniškai ES gyventojams stinga susidomėjimo skaitymu. Skirtingose amžiaus grupėse pagrindinės priežastys – laiko ir susidomėjimo trūkumas – pasiskirsto panašiai kaip ir ES: didesnis skirtumas išryškėja 40-54 m. amžiaus gyventojų grupės atveju: Lietuvoje dėl susidomėjimo stokos neskaityto 30% apklausos dalyvių, tuo tarpu ES vidutiniškai 21%.

5 Knygų įperkamumas

5.1 Namų ūkių išlaidos spaudai

Lietuvos gyventojai spaudai⁹ 2015 m. išleido 212,6 mln. Eur. Išskaičiuavus vienam gyventojui, gaunama, kad vidutinis lietuvis spaudai per metus išleidžia 73 Eur. Bendrame vartojimo krepšelyje išlaidos spaudai sudaro 0,88% vertės (2008 m. – 0,85%), palyginimui vidutiniškai ES-28 – 1,1%.

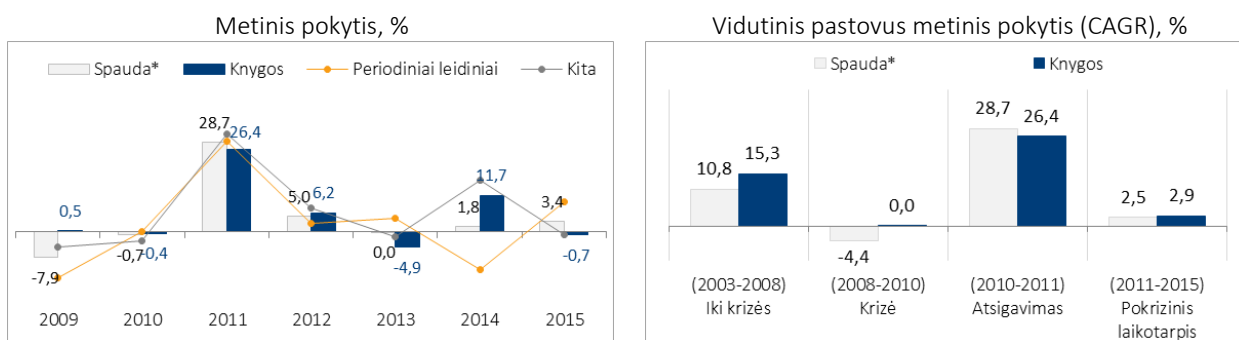
Paveikslas 13. Namų ūkių individualaus vartojimo išlaidos spaudai (to meto kainomis)

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas; *095 Laikraščiai, knygos ir raštinės reikmenys; išskirstymas į smulkesnes grupes – įvertis pagal vartotojų kainų indekso svorius

Knygoms tenka beveik trečdalis išlaidų spaudai sumos (2015 m. – 69,7 mln. Eur), šiek tiek daugiau nei 40% (90,5 mln. Eur) išleidžiama periodiniams leidiniams, likusi suma skiriama įvairių spaudinių, raštinės ir piešimo medžiagų įsigijimui. Ryškiausias išlaidų spaudai struktūrinis pokytis per 2008-2015 m. yra periodikai skiriamos išlaidų dalies mažėjimas.

Paveikslas 14. Namų ūkių individualaus vartojimo išlaidų spaudai dinamika (to meto kainomis)

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas; *095 Laikraščiai, knygos ir raštinės reikmenys; išskirstymas į smulkesnes grupes – apytikris įvertis pagal vartotojų kainų indekso svorius

Iki nuosmukio sparčiai augant ekonomikai ir gyventojų pajamoms, spaudai tenkančios išlaidos kasmet augo dviženkliais skaičiais, tačiau ekonominė krizė šią tendenciją sustabdė ir pirkėjų elgsenoje optimistinį išlaidavimą pakeitė atsargus praktiškumas. Šią ilgalaikę tendenciją sustiprino Euro įvedimas 2015 m. ir su tuo susiję gyventojų nuogąstavimai dėl prekių ir paslaugų kainų. Todėl, nors 2011 m. spaudai skiriama pinigų

⁹ įeina laikraščiai, knygos ir raštinės reikmenys (COICOP kodas „095 Laikraščiai, knygos ir raštinės reikmenys“)

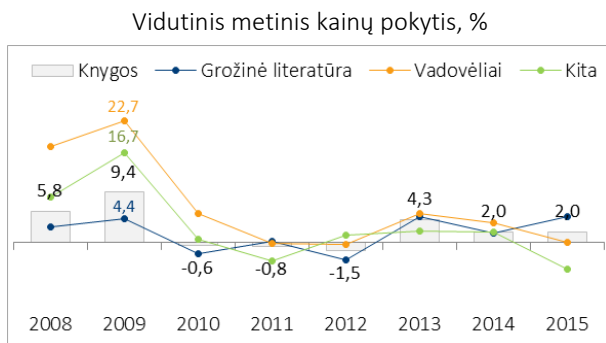
suma atsistatė ir net gerokai viršijo prieškrizinį lygį, tačiau vėlesniais metais gyventojai išlaidas spaudai didina labai santūriai (1-o gyventojų išlaidos spaudai auga vidutiniškai 3,6% per metus), o, įvertinus gyventojų skaičiaus mažėjimą, bendros namų ūkių išlaidos spaudai auga dar lėčiau – vidutiniškai 2,5% per metus (palyginimui 2003-2008 m. – 10,8% per metus).

Išlaidų knygoms dinamika iš esmės sutampa su bendromis išlaidų spaudai tendencijomis: iki recesijos 2003-2008 m. namų ūkių išlaidos knygoms vidutiniškai augo 15,3%, 2009-2010 m. augimas sustojo, tačiau vertine išraiška smukimo nebuvo, nes mokestiniai pakeitimai (padidintas knygoms taikomas PVM tarifas; išaugo autorių honorarų mokesčiai) iššaukė knygų brangimą 9,4%. Nors 2011 m. galima laikyti rinkos atsigavimo metais (vartotojų išlaidos knygoms paaugo 26%), tačiau iki šiol nėra aiškios vartotojų išlaidų knygoms kitimo tendencijos – 2011-2015 m. laikotarpiu knygoms įsigyti skiriama suma svyruoja apie 67 mln. Eur, o vidutinis metinis pokytis siekia 2,9%.

5.2 Knygų kainos

Rinkos dalyvių vertinimu, vidutinė mažmeninė knygos kaina Lietuvoje yra 9-10 Eur. Per 2008-2015 m. didžiausias kainų šuolis buvo 2009 m., kuomet įgyvendinant krizės įveikimo planą buvo nuo 5% iki 9% padidintas knygoms taikomas PVM tarifas, o autorių honorarų apmokestinimas prilygintas darbo apmokestinimui dėl ko pajamų ir socialinio draudimo mokesčių našta padidėjo daugiau kaip 50% (2010 m. šio honorarų apmokestinimo atsisakyta). Dėl šių priežasčių labai nepalankiomis ekonomikos sąlygomis knygų kaina per 2009 m. vidutiniškai išaugo 9,4%. Rezultate per sekančius dvejus metus knygų tiražas smuko 31% – nuo 7,3 mln. egz. 2008 m. iki 5 mln. egz. 2010 m. Reaguodami į paklausos sumažėjimą, knygų leidėjai ir prekybininkai vykdė atsargesnę kainodaros politiką, todėl 2010-2012 m. knygų kaina nežymiai mažėjo, tačiau to nepakako, kad paklausa grįžtų į buvusį lygį. 2013 m. situacija rinkoje stabilizavosi – leidybos apimtys nusistovėjo apie 4,3-4,4 mln. egz. per metus. Nuo 2013 m. knygų kainos ėmė po truputį kilti (2-4% per metus), tačiau stebimi didžiuliai kainų svyravimai metų bėgyje, atspindintys kaininių akcijų knygų rinkoje išplitimą. Rinkos dalyviai išskiria dviejų tipų pirkėjų elgseną: jei pirkėjo pasirinkimas yra spontaniškas ir jis iš anksto nėra išsirinkęs konkrečios knygos, spendimui didelę įtaką daro kaina ir suvokiama nuolaida (veiksmingos tik didelės – 30-50% – nuolaidos); tačiau tais atvejais, kai ieškoma konkrečios knygos – kaina yra antraeilis dalykas.

Paveikslas 15. Knygų kainų dinamika

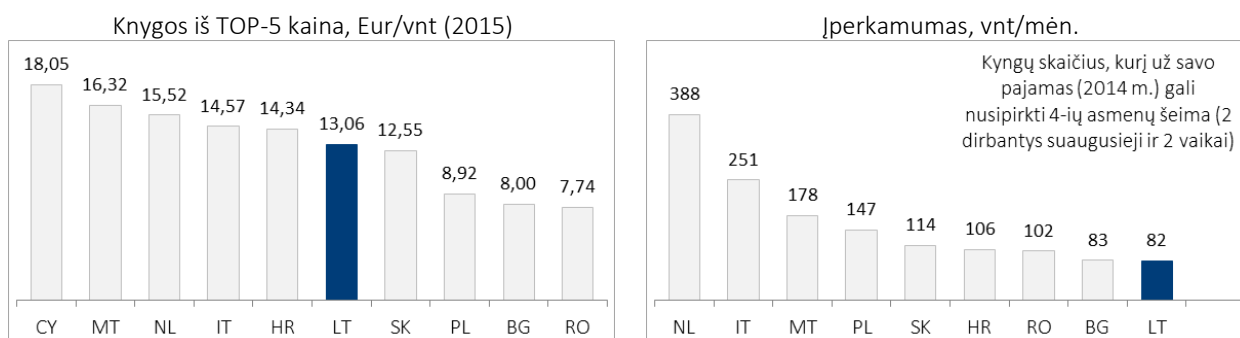
Šaltinis: Eurostat

Vertinant kainų pokytį per visą analizuojamą laikotarpį, knygos 2008 m. buvo 13,4% pigesnės nei 2015 m., tačiau kainų augimo mastas nevisuose segmentuose buvo vienodas. Išsiskiria vadovėliai – jų kaina augo daugiau nei, pvz., grožinės literatūros. Tai galima paaiškinti mažiau kainai elastinga vadovėlių paklausa (būtina prekė švietimo dalyviams, institucinių klientų finansavimo specifika), lyginant su grožine literatūra (nėra pirmo būtinumo prekė gyventojams, mažėjant pajamoms yra tarp prekių, kurių atsisakoma pirmiausiai).

5.3 Knygų įperkamumas

Sprendžiant iš autorių ir skaitytojų pasisakymų viešoje erdvėje, vyrauja nuomonė, kad knygos Lietuvoje yra brangios. Šią nuostatą iš esmės patvirtinta ir kainų palyginimas su kitomis šalimis. Pvz., knyga iš populiariausių knygų penketuko Lietuvoje 2015 m. kainavo 13,06 Eur, tai maždaug trečdaliu daugiau nei kaimyninėje Lenkijoje ir tik apie 20% mažiau nei Olandijoje, kur gyventojų pajamos yra 5-6 kartus didesnės nei Lietuvoje. Įvertinus vidutines standartinės šeimos (2 dirbantys suaugusieji ir 2 vaikai) pajamas, Lietuvoje knygų įperkamumas yra žemiausias tarp informaciją pateikusių ES šalių: lietuvių šeima už mėnesines pajamas galėtų nusipirkti 82 populiarias knygas, pvz., Lenkijoje – 147, minėtoje Olandijoje – arti 400.

Paveikslas 16. Knygų kainų lygis ir įperkamumas

Šaltinis: Eurostat

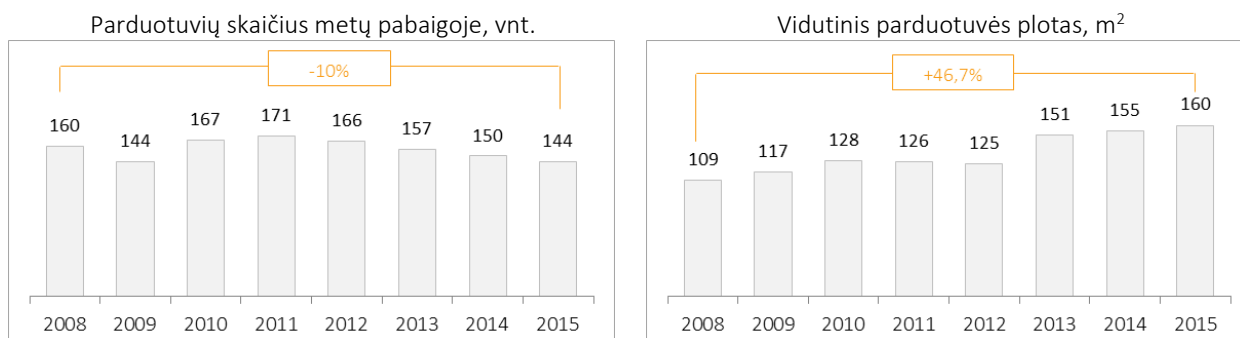
Viena iš priežasčių, kodėl Lietuvoje aukšta knygų kaina, yra maži tiražai, o nuo tiražo dydžio priklauso knygos savikaina. Paruošti knygą, nupirkti autoriaus teises kainuoja tiek pat, kiek didžiulėje rinkoje. Knygos leidyboje apie 60% kaštų yra fiksuoti, nepriklausantys nuo tiražo dydžio, tai: vertimas, redagavimas, koregavimas, maketavimas, dizainas. Apie 40% yra išlaidos, priklausančios nuo tiražo, tai: honoraras autoriams ir spausdinimas. Be to, spausdinimo kaštuose spausdinimo formų (skirtinga forma kiekvienam užsakymui) gamybos ir spausdinimo mašinos paruošimo išlaidos taip pat nepriklauso nuo tiražo dydžio. Todėl dėl mažo rinkos dydžio Lietuvoje vidutinis knygos tiražas mažas, o knygos savikaina santykinai didelė. Padidinti tiražą ir sumažinti knygos gamybos kaštus nelabai yra galimybių, nes rinka yra geografiškai apibota dėl kalbos. Iš kitos pusės, Lietuvos knygų rinkoje yra koncentruota mažmeninė prekyba ir vertikali tiekimo grandinės integracija, todėl yra susiklosčiusi oligopolijai artima struktūra, kur rinkos lyderiai diktuoja kainas ir stengiasi vengti nekontroliuojamos kainų konkurencijos. Vertikaliai integruotos grandinės nulemia, kad nepriklausomas leidėjas turi mažai svirtų daryti įtaką galutinei kainai, todėl kaininę konkurenciją rinkoje didžiąja dalimi kontroliuoja pagrindiniai mažmenininkai.

6 Knygų prieinamumas

6.1 Mažmeninės prekybos tinklas

Tradiciškai pagrindinis knygų prekybos kanalas yra knygynai. 2015 m. Lietuvoje veikė 144 knygynai, tai toks pats skaičius kaip kriziniais 2009 m. Knygynų skaičiaus ir jų dydžio dinamika rodo, kad nuo 2012-2013 m. rinkoje ėmė ryškėti koncentracijos tendencija – knygynų skaičius ėmė mažėti, tačiau plečiasi knygyno užimamas plotas. 2015 m. vidutinio knygyno plotas siekė 160 m² ir buvo 47% didesnis nei 2008 m. Šiuos pokyčius iš dalies lemia besikeičianti tradicinių knygynų funkcija. Populiarėjant skaitmeninei informacijai ir elektronei prekybai, knygynai tampa tam tikra vitrina, kur skaitytojas gali laisvai pasirinkti, pavartyti, paskaityti knygą. Tam reikia erdvių, patrauklių knygynų. Vertinama, kad vidutinis knygų pavadinimų skaičius knygyne yra apie 9 tūkst., o didžiuosiuose tinkliniuose knygynuose gali siekti ir 15-20 tūkst., nepriklausomuose knygynuose – 6,3 tūkst.¹⁰

Paveikslas 17. Specializuotos prekybos knygomis tinklas

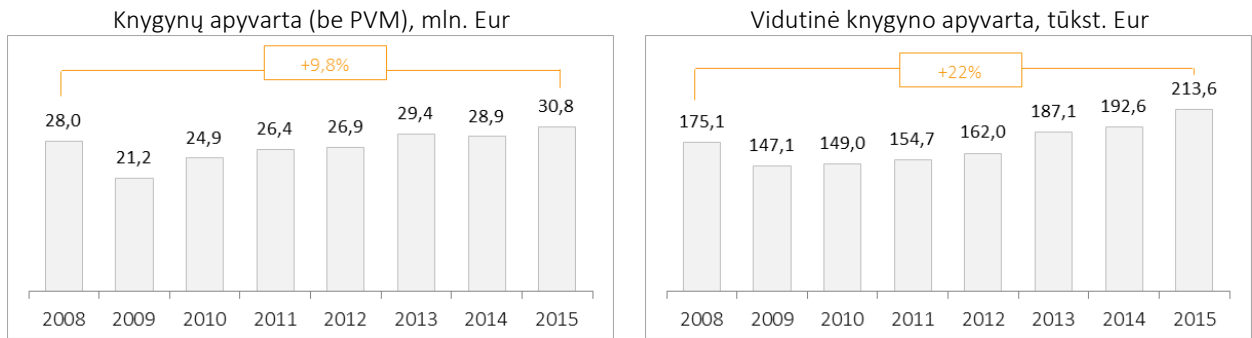

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas; G4761 Knygų mažmeninė prekyba specializuotose parduotuvėse

Knygynų apyvarta 2015 m. siekė 30,8 mln. Eur. Prekybos apimtys prieškrizinį (kriziniais 2009 m. apyvarta smuko 24%) lygį knygynuose pasiekė tik 2013 m. ir būtent šiais metais reikšmingiau augo vidutinė vieno knygyno metinė apyvarta. Pastaraisiais metais vis ryškiau stebima tendencija, kad keičiasi knygynų koncepcija. Vien knygomis privilioti pirkėjus į knygynus tampa vis sunkiau, todėl knygų pardavimo veikla derinama su papildomomis veiklomis, pvz., su kanceliarinių prekių, lavinamųjų žaidimų prekyba (dalis knygyno ploto išnuomojama šių prekių pardavėjams), kavinių veikla (dalis ploto išnuomojama kavinių operatoriams), knygynuose kuriamos specialios erdvės skaitymui, renginiams ir susibūrimams. Tokiu būdu siekiama kurti pirkėjų traukos centrus, formuoti knygynų veidą, kultūrinės erdves ir unikalią atmosferą, paskatinti lankytojus dažniau užsukti į knygyną ir jame praleisti daugiau laiko. Rinkos dalyvių teigimu, papildoma veikla (papildomos prekės, kavinės) knygynuose generuoja 10-20% pajamų.

¹⁰ A. Gudinavičius, G. Nagytė. Knygynų geografija Lietuvoje 2013 metais. // Istorija. Nr. 96-4, 2014

Paveikslas 18. Specializuotos prekybos knygomis apimtys

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas; G4761 Knygų mažmeninė prekyba specializuotose parduotuvėse

Mažmeninėje knygų prekyboje dominuoja 2 pagrindiniai specializuoti tinklai, kartu valdantys 45% šalies knygynų, tai: UAB „Vagos prekyba“, kuri valdo „Vagos“ knygynų tinklą, kartu su franšizės partneriais jungiantį 35 knygynus, ir UAB „ALG knygynai“, kuri valdo „Pegaso“ knygynų tinklą, jungiantį 33 knygynus, iš kurių 9 veikia franšizės pagrindu. Dauguma franšize veikiančių knygynų yra mažesniuose Lietuvos miestuose. Didžiųjų tinklų knygynai yra gana tolygiai pasiskirstę po visą Lietuvos teritoriją. Šių tinklų veiklos kryptys ir knygynų asortimentas panašūs, abu tinklai nemažai knygynų turi atidarę prekybos centrų patalpose, kur dideli pirkėjų srautai.

Rinkoje taip pat veikia daug mažesnių knygynų tinklų arba pavienių knygynų (sudaro 55% knygynų skaičiuje), pvz.: UAB „ROTAS“ ir UAB „Humanitas“ priklauso po 6 knygynus, UAB „Litterula“ 2 knygynai; „Vilniaus centrinis knygynas“, Knygynas Eureka!, „Sofoklis“, ir kt.¹¹ Tačiau nepriklausomiems knygynams konkuruoti su didžiausiais tinklais sudėtinga. Sėkmingai dirbantys nepriklausomi knygynai turi individualaus santykio su pirkėju privalumą ir dažniausiai ieško išskirtinumo specializuodamiesi arba siūlydami kitokį nei didieji knygynai asortimentą (pvz., prekiauja mažų leidyklų knygomis, formuoja specifinį asortimentą ir pan.).

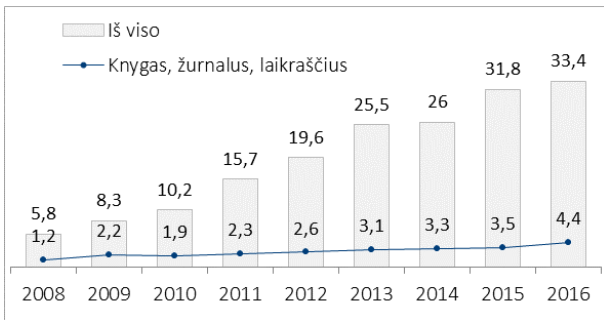
Rinkos dalyvių vertinimu, apie 20% knygų mažmeninės prekybos rinkos užima maisto produktų ir kasdienio vartojimo prekių prekybos tinklai: MAXIMA, IKI, RIMI, NORFA. Prekybos centruose asortimentas yra siauresnis, nei knygynuose, šio tipo prekybininkai paprastai orientuojasi į populiarią plačiai visuomenei skirtą literatūrą (gožinę, patarimų, vaikų literatūrą).

Populiarėja elektroninė knygų prekyba. 2016 m. duomenimis trečdalis lietuvių naudoja internetinę prekybą (ES – 55%). Internetu dažniausiai perkami drabužiai, avalynė, sporto prekės (perka 19,9% gyventojų), namų ūkio reikmenys (14,5%) ir bilietai į renginius (14,3%). Gyventojų, internetu pirkusių spaudą (knygas, žurnalus ar laikraščius), dalis per 2008-2016 m. padidėjo nuo 1,2 iki 4,4%. Knygas internetu labiausiai linkę pirkti 25-34 metų amžiaus skaitytojai. Internetu dažniausiai perkamos popierinės knygos, elektroninės knygos dar yra tik labai maža niša, įvairiais vertinimais užimanti apie 1-2% rinkos.

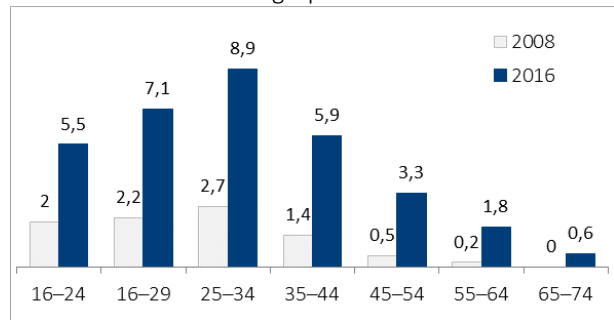
Paveikslas 19. Asmenys, pirkę ar užsakę prekių ar paslaugų internetu per paskutinius metus, %

¹¹ LR Konkurencijos taryba. Dėl procedūros nagrinėjant pranešimą apie koncentraciją UAB AL holdingui įsigyjant iki 100 proc. uždarsios akcinės bendrovės „Humanitas“ akcijų nutraukimo (nutarimo Nr.: 1S-144; paskelbimo data: 2013 10 11)

Gyventojų, pirkusių prekes ar paslaugas internetu, dalis

Gyventojų, pirkusių spaudą internetu, dalis amžiaus grupėse

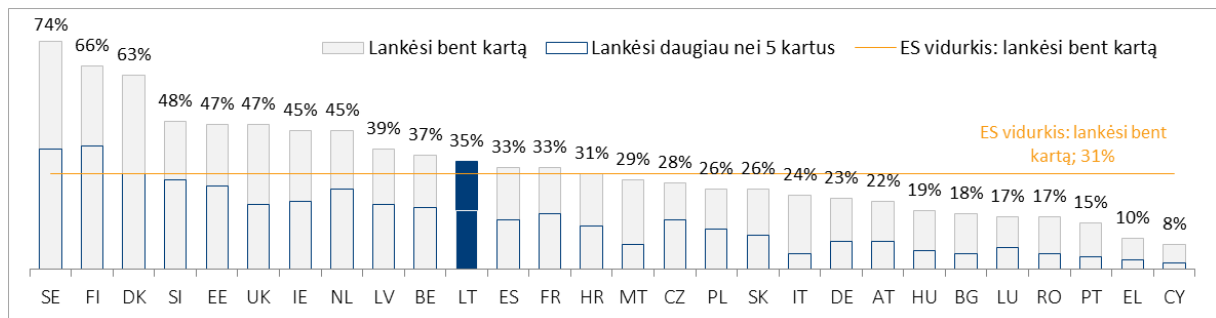
Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas

Siekdamos išnaudoti tiesioginės prekybos privalumus nemažai leidyklų turi savo internetinius knygynus, pvz., UAB „Baltos lankos“ (www.baltoslankos.lt), UAB „TYTO ALBA“ (www.tytoalba.lt), UAB „Versus aureus“ (www.versus.lt) ir kt. Internetu knygas parduoda ir tradiciniai knygynai, pvz., UAB „Humanitas“ (www.humanitas.lt), UAB „Litterula“ (www.litterula.lt), UAB „Eureka“ (www.knygynas.biz), UAB „Rotas“ (www.rotas.lt) ir kt. Veikia knygynai, prekiaujantys įvairių leidyklų knygomis tik internetu, pvz., www.patogupirkti.lt, www.nestandardiniai.lt.

6.2 Bibliotekos¹²

Įvertinant tai, kad knygos Lietuvoje yra santykinai brangios, lyginant su gyventojų perkamąja galia, svarbu užtikrinti knygų prieinamumą negalintiems jų nusipirkti. Čia ypatinga svarba tenka bibliotekų tinklui. 2015 m. Lietuvoje veikė 1,4 tūkst. bibliotekų ir jų filialų (2008 m. – 1,75 tūkst.).

Paveikslas 20. Gyventojų, kurie per 12 mėn. lankėsi bibliotekoje, dalis, % (2013)

Šaltinis: Eurobarometer No. 399

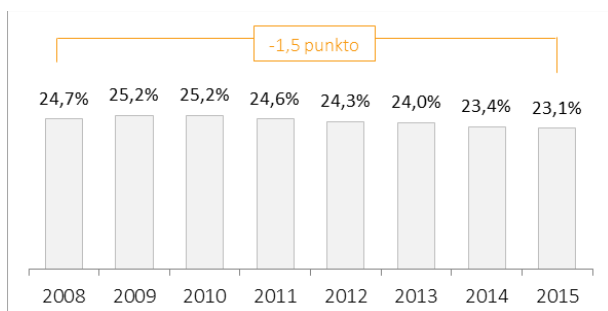
Remiantis 2013 m. gyventojų apklausos duomenimis, Lietuvoje bibliotekų paslaugomis naudojasi 35% gyventojų. Tai yra šiek tiek didesnė gyventojų dalis nei vidutiniškai ES (31%), tačiau tarp Europos šalių stebimi labai dideli skirtumai: aktyviausiai bibliotekų paslaugomis naudojasi švedai (74% gyventojų), pasyviausiai –

¹² Skyriuje pateikti LR Kultūros ministerijos įstaigų bibliotekų duomenys (išskyrus Eurobarometer gyventojų apklausos duomenis), apimantys: apskričių viešąsias bibliotekas, savivaldybių viešąsias bibliotekas, Lietuvos aklyjų biblioteką, Lietuvos muziejų bibliotekas, Lietuvos nacionalinę biblioteką, kitų kultūros įstaigų bibliotekas; neįeina LR Švietimo ir mokslo ministerijos pavaldume esančios bibliotekos.

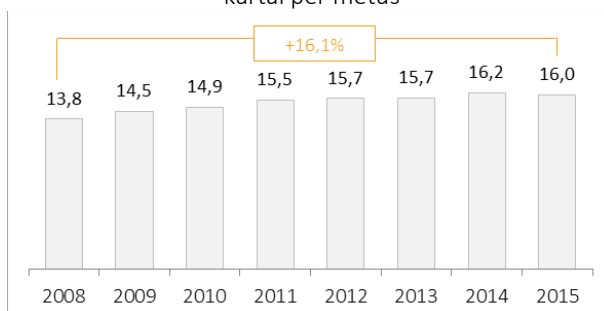
grikai (10%) ir kipriečiai (8%). Pagal gyventojų, kurie lankosi bibliotekoje, dalį Lietuva tarp ES šalių užima 11-ą vietą, tačiau atsilieka nuo kaimyninių šalių – Estijos (47%; 5 vieta) ir Latvijos (39%; 9 vieta).

Paveikslas 21. Bibliotekų vartotojai

Bibliotekų vartotojai, % nuo gyventojų skaičiaus

Vidutinis vartotojo apsilankymų bibliotekoje skaičius, kartai per metus

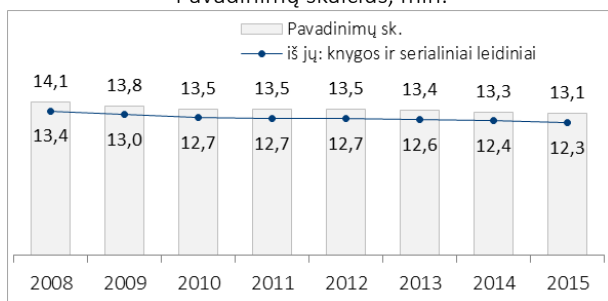

Šaltinis: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka

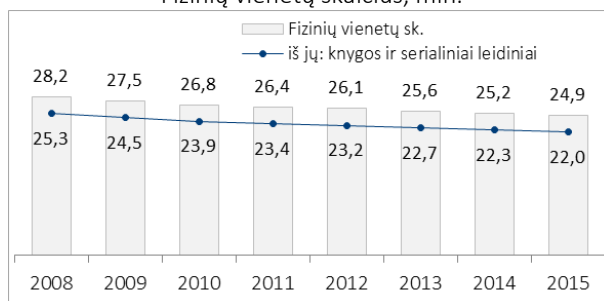
Lietuvoje veikia 1,4 tūkst. bibliotekų ir jų filialų, tačiau demografiniai ir gyvenimo būdo pokyčiai lemia, kad bibliotekų tinklas ir vartotojų skaičius bibliotekose nuosekliai mažėja. Per 2008-2015 m. bibliotekų ir jų filialų skaičius šalyje susitraukė 18%; registruotų vartotojų skaičius sumažėjo nuo 788,6 iki 671,5 tūkst. (-15%); bibliotekų vartotojų dalis gyventojų skaičiuje sumažėjo nuo 24,7% iki 23,1% (-1,5 procentinio punkto). Pozityvi tendencija – auga apsilankymų bibliotekose dažnumas, tačiau mažėjantis vidutinis vartotojui išduodamų dokumentų skaičius (2008 m. – 31,9 vnt., 2015 m. – 29,5 vnt.) signalizuoja poreikį didinti dokumentų fondo patrauklumą tradicinių paslaugų vartotojui.

Paveikslas 22. Bibliotekų dokumentų fondas

Pavadinimų skaičius, mln.

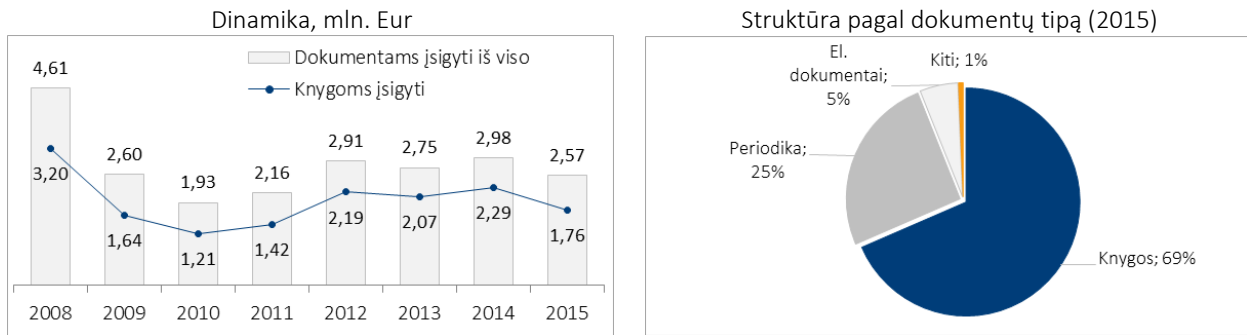
Fizinių vienetų skaičius, mln.

Šaltinis: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo bibliotekos LIBIS bibliotekų statistikos modulis; Knyga – neserialinis įrištinis spausdintas (monografijos apskaitomos kaip knygos) dokumentas. Serialinis leidinys – leidinys, leidžiamas viena paskui kitą einančiomis dalimis, turinčiomis numeraciją ar numatytą chronologiją, ir numatomas tęsti neribotą laiką koku nors periodišku (laikraščiai, žurnalai, metraščiai ir pan.).

Bendrą Lietuvos bibliotekų fondą sudaro 24,9 mln. dokumentų, o įvairovė siekia 13,1 mln. pavadinimų. Mažėjant bibliotekų skaičiui, dokumentų fondas taip pat traukiasi: dokumentų įvairovė (pavadinimų skaičius), lyginant su 2008 m., sumažėjo 7,3%, fizinių vienetų skaičius – 11,8%. Knygos ir serialiniai leidiniai sudaro bibliotekų fondų pagrindą (94% dokumentų pavadinimų skaičiuje ir 88% fizinių vienetų skaičiuje).

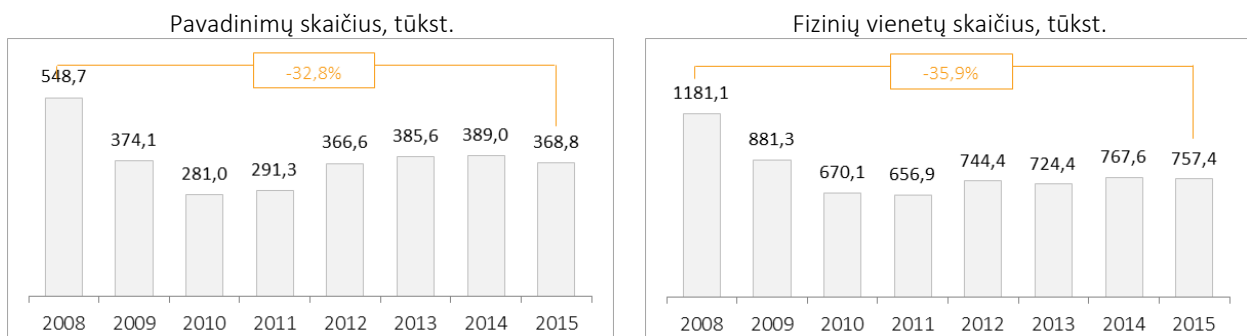
Paveikslas 23. Bibliotekų išlaidos dokumentų fondų atnaujinimui

Šaltinis: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo bibliotekos LIBIS bibliotekų statistikos modulis

Pagrindinės lėšos viešųjų bibliotekų fondams komplektuoti skiriamos iš valstybės ir savivaldybių biudžetų, papildomai dalį leidinių bibliotekos nemokamai gauna iš įvairių paramos fondų ir privačių asmenų. 2015 m. bibliotekos dokumentų fondo atnaujinimui išleido 2,57 mln. Eur, tai sudaro 5,5% visų išlaidų; palyginimui, 2008 m. tam tikslui buvo skirta 4,61 mln. Eur arba 9,9% visų išlaidų. Knygoms bibliotekos skiria ~70% išlaidų, numatytų dokumentų fondo atnaujinimui. 2012-2015 m. nusistovėjo, kad dokumentų fondai kasmet pasipildo vidutiniškai 377,5 tūkst. skirtingų knygų ir serialinių leidinių pavadinimais ir 748,5 tūkst. fizinių vienetų, t.y., maždaug trečdaliu mažiau nei 2008 m.

Paveikslas 24. Bibliotekų fondo judėjimas: gauta knygų ir serialinių leidinių per metus

Šaltinis: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo bibliotekos LIBIS bibliotekų statistikos modulis

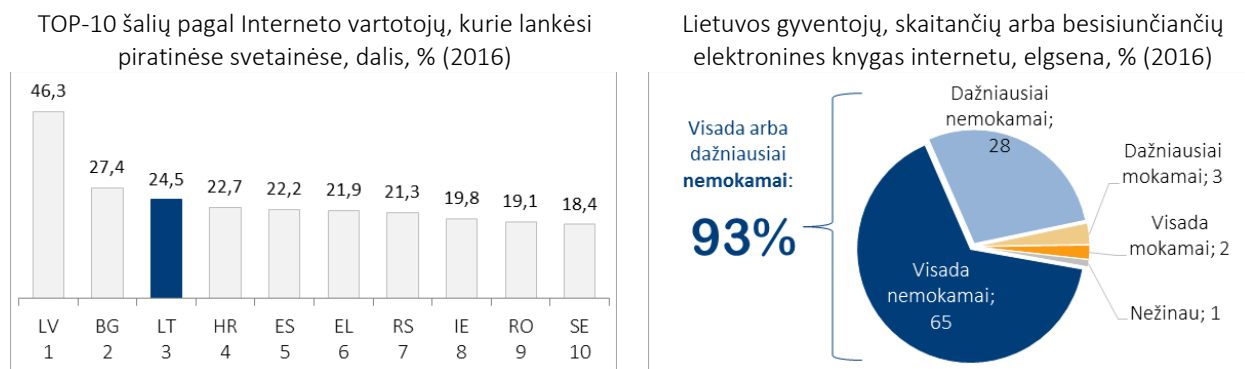
Bibliotekos leidėjams yra labai svarbus segmentas ir nepalankių demografinių tendencijų bei technologinių pokyčių kontekste jo svarba toliau didės. Tačiau bibliotekų finansavimas neatitinka leidėjų lūkesčių. Bibliotekų fondų atnaujinimo finansavimas ekonomikos nuosmukio metu (2009-2010 m.) buvo sumažintas 2,4 karto, ir, nors atsigavus ekonomikai buvo šiek tiek didinamas, tačiau vis dar nėra pilnai atstatytas ir išlieka ~40% (knygoms ~35%) mažesnis nei 2008 m.

6.3 Piratavimas

Be to, kad Lietuva yra maža, kalbos apribota rinka, leidybos apimtis dar labiau mažina nelegalaus turinio prieinamumą ir išplitimą. Lietuva yra laikoma valstybe, kurioje intelektinės nuosavybės teisių pažeidimų mastas yra ypač didelis ir kartu su kitomis Rytų Europos šalimis paprastai yra įvardijama kaip viena iš piratavimo lyderių pasaulyje. Pvz., remiantis 2016 m. MUSO kompanijos atliktu nelegalaus intelektualinio turinio

platinimo svetainių lankytojų tyrimu, 24,5% interneto vartotojų Lietuvoje yra naudoję nelegalias prieigas prie autorinio turinio. Didesnis piratavimo mastas yra tik Latvijoje (46,3%) ir Bulgarijoje (27,4%).

Paveikslas 25. Piratavimo paplitimas

Šaltinis: MUSO globalių piratinių interneto svetainių tyrimas (2016); Clear Digital World tyrimas Lietuvoje (2016)

Lietuviai yra įpratę informaciją internete gauti nemokamai: į klausimą, kokį – mokamą ar nemokamą – turinį dažniausiai internete laisvalaikiu naudoja Lietuvos gyventojai, tik 3-5% atsakė, kad visada arba dažniausiai naudoja mokamą turinį, o daugiau kaip 90% – nemokamą. Tai būdinga tiek klausant muzikos, tiek žiūrint video įrašus, tiek žaidžiant kompiuterinius žaidimus, tiek skaitant elektronines knygas ar siunčiantis programinę įrangą, išimtis tik mokomoji medžiaga / programinė įranga, kur už turinį mokėti linkę 12% gyventojų¹³.

Piratavimo toleravimą Lietuvoje lemia istorinis kontekstas, kai sovietiniu laikotarpiu visa nuosavybė buvo valstybinė arba „niekieno“, ir nebaudžiamumo atmosfera. Todėl nemaža gyventojų dalis naudojimąsi nelegaliu autoriniu turiniu nelaiko vagyste (36%), pateisina piratavimą (19%) ar mano, kad toks elgesys nedaro žalos (pvz., 35% mano, kad retkarčiais parsisiunčiant filmą ar muzikos kūrinį niekas nenukenčia; 29% teigia, kad jie neatima pajamų iš kūrėjo, nes vis tiek kūrinio nebūtų pirkę)¹⁴. Tačiau, pvz., „Alma Littera“ vertina, kad įmonės pajamų netekimai dėl nelegalaus knygų platinimo internetu siekia beveik 0,5 mln. Eur¹⁵.

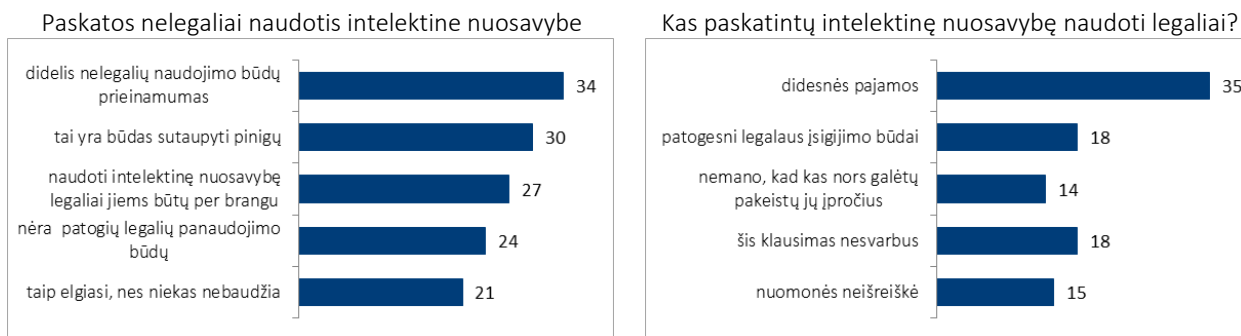
Pagrindinės priežastys, kodėl lietuviai piratauja, yra susiję su nelegalaus turinio prieinamumu (nelegalų turinį lengva gauti, nėra patogių legalių platformų), finansinėmis paskatomis (būdas sutaupyti pinigų, legalus turinys per brangus) ir nebaudžiamumu. Legaliai naudoti intelektinę nuosavybę daugiausiai galėtų paskatinti didesnės pajamos (jei pakankamai uždirbtų, įsigytų legaliai) ir patogesni legalaus turinio įsigijimo būdai (pvz., 23% vis dažniau intelektine nuosavybe naudojasi legaliai atsiradus legalioms prieigoms, tokioms „iTunes“, „Spotify“ ir pan.).

¹³ A. Augustauskaitė, A. V. Dobkevičiūtė, R. Matulis. Knygų leidybos rinkos stagnavimas kaip internetinio „piratavimo“ pasekmė, 2016

¹⁴ Straipsniai: „Gyventojų tyrimas atskleidė, kodėl lietuviai piratauja (publikuota lrytas.lt, 2015-01-29)“, „Pagrindinės lietuvių piratavimo internete priežastys: sovietinė okupacija ir nebaudžiamumo jausmas“ (publikuota 15min.lt, 2015-08-04);

¹⁵ A. Augustauskaitė, A. V. Dobkevičiūtė, R. Matulis. Knygų leidybos rinkos stagnavimas kaip internetinio „piratavimo“ pasekmė, 2016

Paveikslas 26. Piratavimo paskatos ir veiksniai, galintys šį reiškinį sumažinti

Šaltinis: „Spinter tyrimai“, 2014 („Gyventojų tyrimas atskleidė, kodėl lietuviai piratauja (publikuota lrytas.lt, 2015-01-29)“)

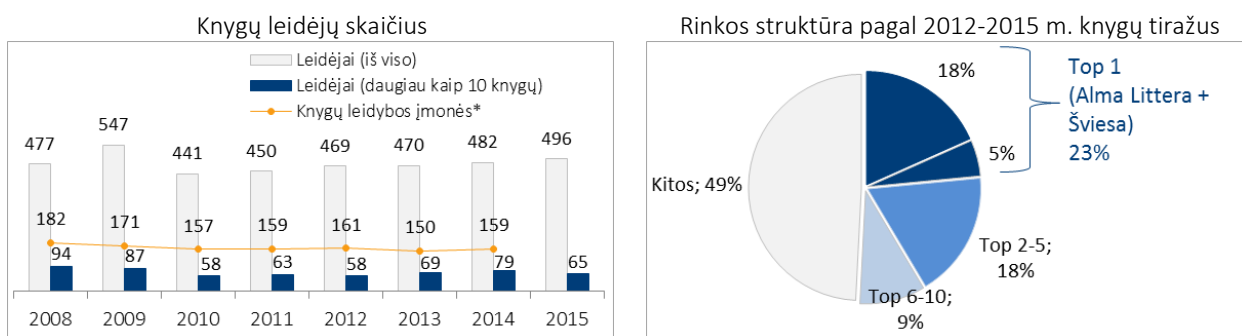
Susidariusi situacija nulemia, kad intelektinės nuosavybės apsaugos problema yra itin aktuali Lietuvoje, o didelis piratavimo mastas yra vienas iš veiksnių ribojančių elektroninių knygų rinkos (dar tik labai maža niša) vystymąsi Lietuvoje – autoriai į galimybę leisti elektronines knygas žiūri įtariai, vietinis verslas nemato prasmės investuoti į skaitmeninio turinio platformas, kol jis yra laisvai pasiekiamas neteisėtais kanalais.

7 Knygų leidybos įmonių verslo rezultatai

7.1 Sektoriaus įmonės

2015 m. vieną ar daugiau knygų išleido 496 leidėjai. Nuo 2011 m. leidėjų skaičius kasmet auga, tačiau formalus leidėjų skaičius nevisai atspindi tikrąją situaciją, nes minėtame skaičiuje didžiąją dalį sudaro organizacijos, kurioms leidyba nėra pagrindinė veikla arba jų veiklos apimtys yra labai mažos. Knygų leidybą kaip pagrindinę veiklą deklaruoja tik maždaug trečdalis minėtų organizacijų (150-160), o faktinį sektoriaus pagrindą sudaro apie 60-70 leidėjų – tai leidėjai, kurie per metus išleidžia 10 ar daugiau knygų. Šių leidėjų dalis bendrame skaičiuje 2008 m. siekė 20%, tačiau pokriziniu laikotarpiu svyruoja apie 14% (sumažėjo 29 organizacijomis).

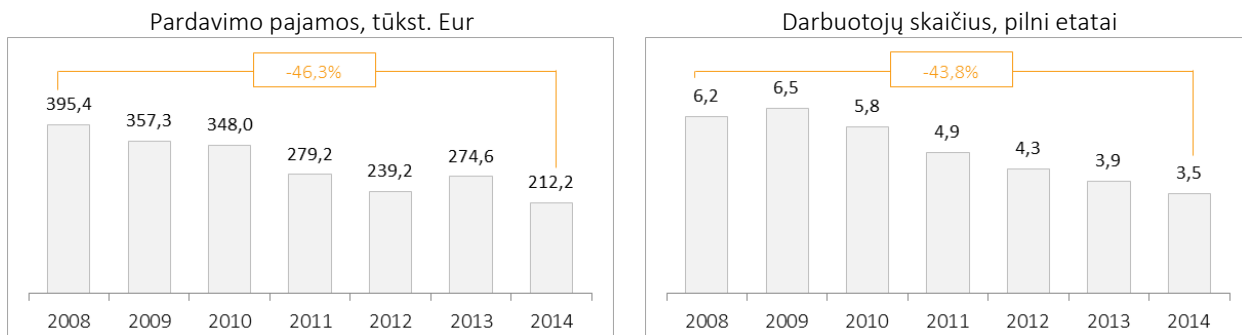
Paveikslas 27. Knygų leidybos sektoriaus įmonės

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas, Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka; *įmonės, kurios deklaruoja „J5811 Knygų leidyba“ veiklą kaip pagrindinę

Sektoriuje dominuoja smulkios įmonės. Vidutinis leidėjas yra mikro įmonė, pilnu etatu įdarbinanti vidutiniškai 3,5 darbuotojo ir per metus sugeneruojanti šiek tiek daugiau nei 200 tūkst. Eur pajamų. Iki ekonomikos nuosmukio gana sparčiai augo tiek vienos įmonės įdarbinamų darbuotojų skaičius, tiek ir generuojama apyvarta, tačiau nuo 2009 m. įsivyravo neigiama tendencija: vidutinė metinė įmonės apyvarta, lyginant su 2008 m., sumažėjo 43,8% (vidutiniškai 9,9% per metus), darbuotojų skaičius 46,3% (9,2% per metus).

Paveikslas 28. Vidutinis knygy leidėjas

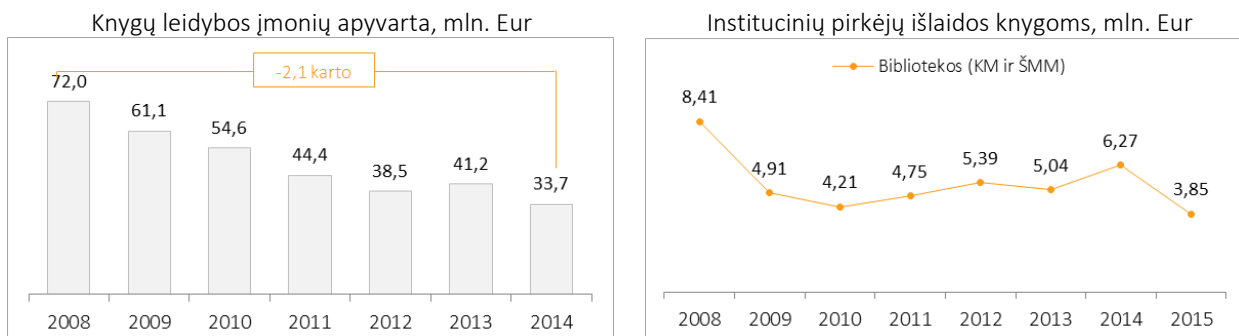
Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas, Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka; *įmonės, kurios deklaruoja „J5811 Knygų leidyba“ veiklą kaip pagrindinę

Tiksliu sektoriaus struktūrą parodo rinkos pasiskirstymas pagal leidėjų išleistą knygų tiražą. Sektoriuje yra aiškūs lyderis – „Alma Littera“ grupė (įskaitant „Šviesos“ leidyklą) – pagal savo veiklos apimtį artimiausius konkurentus lenkianti kelis kartus. Pvz., remiantis 2012-2015 m. duomenimis, grupei priklausančios „Alma Littera“ ir „Šviesa“ į rinką išleido 23% sektoriaus produkcijos (fiziinių vienetų; atitinkamai 18% ir 5%), kitiems artimiausiems konkurentams (tarp jų „Svajonių knygos“, „Obuolys“, „Tyto alba“ ir „Baltų lankų leidyba“) teko po 4-5% bendro knygų tiražo. Kartu TOP-10 leidėjai užtikrina pusę sektoriaus produkcijos, o kita tiražo pusė pasiskirsto tarp daugiau nei 400 dar smulkesnių „formalių“ leidėjų. Nors ekonomikos nuosmukis knygų leidybos apimtį paveikė stipriai, tačiau sektoriaus lyderiai ir pagrindiniai žaidėjai bei jų užimama rinkos dalis keitėsi nedaug, ryškesnis pokytis – TOP 2-10 įmonių pozicijų sustiprėjimas daugiausiai kitų smulkių leidėjų sąskaita.

7.2 Pardavimo pajamos

Ekonomikos nuosmukis pakeitė knygų ir bendrai spaudos leidybos sektoriaus vystymosi kryptį – iki recesijos leidybos įmonių pajamos augo vidutiniškai 15,5% per metus, tačiau nuo 2009 m. įsivyravo mažėjimo tendencija. 2009 m. leidybos pajamų kritimas susijęs su smukusia paklausa, tačiau tai, kad pajamų kritimas leidyboje tęsiasi ir po 2011 m., nors vartotojų išlaidos ir knygynų apyvarta pamažu auga (atitinkamai 12% ir 16%), suponuoja neigiamas tendencijas kituose pirkėjų segmentuose ir/arba persiskirstymą tiekimo grandinėje.

Paveikslas 29. Knygų leidybos įmonių pajamos ir institucinių pirkėjų išlaidos knygoms

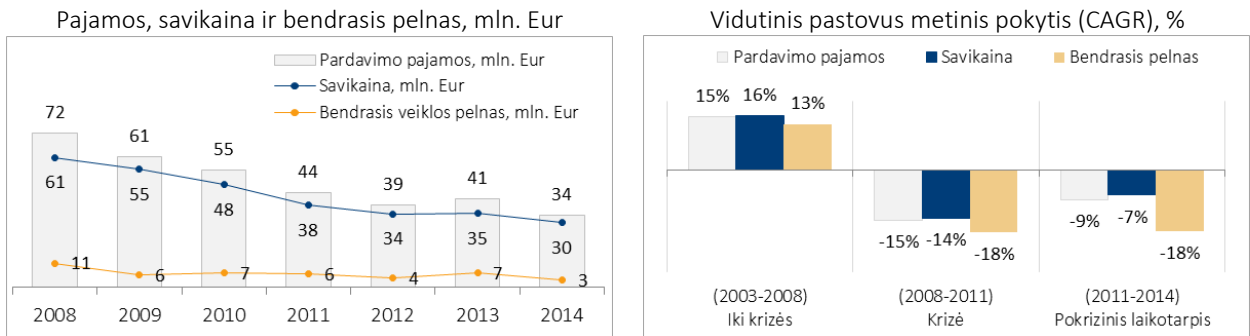
Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas; Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo bibliotekos LIBIS bibliotekų statistikos modulis

Pilna informacija apie knygų rinkos vertę pagal pirkėjų segmentus ar, juo labiau, pajamų pasiskirstymą knygų tiekimo grandinėje nerenkama. Tačiau iš prieinamos informacijos, matosi, kad šalies bibliotekų išlaidos knygų fondo atnaujinimui pokriziniu laikotarpiu nesiekia 2008 m. lygio – 2015 m. buvo 54% mažesnės. Kitas svarbus institucinis segmentas yra švietimo įstaigų perkami vadovėliai, tačiau tikslios informacijos, kokia dalis lėšų skiriama būtent vadovėliams nėra, o savivaldybių deklaruojamoje išlaidų eilutėje „mokinio krepšelio išlaidos vadovėliams ir kitoms mokymo priemonėms“ vadovėliai sudaro tik mažą dalį (pvz., leidėjų teigimu, iš deklaruotų 12-13 mln. Eur realiai vadovėliams įsigyti skiriama ~3-4 mln. Eur). Iš kitos pusės, knygų tiražo ir leidybos įmonių pajamų dinamikos palyginimas rodo, kad 2008-2011 m. pajamų kritimas sietinas su knygų tiražo sumažėjimui (pajamos sumažėjo 38%, tiražas 32%), tačiau vėlesniu laikotarpiu tiražo sumažėjimas paaiškina tik dalį pajamų kritimo (2011-2014 m. knygų tiražas sumažėjo 12%, leidybos pajamos – 24%).

7.3 Išlaidos

Knygų leidyboje 80-90% pajamų skiriama pardavimo savikainai padengti, atitinkamai veiklos sąnaudoms ir pelnui tenka 10-20% gautų pajamų. Šis santykis svyruoja, tačiau bendra tendencija, kad sektoriaus įmonių pajamos krenta sparčiau nei mažėja savikaina, todėl per 2008-2014 m. pardavimo savikainos ir pajamų santykis išaugo nuo 84% iki 90%, atitinkamai sumažėjo bendrasis veiklos pelningumas.

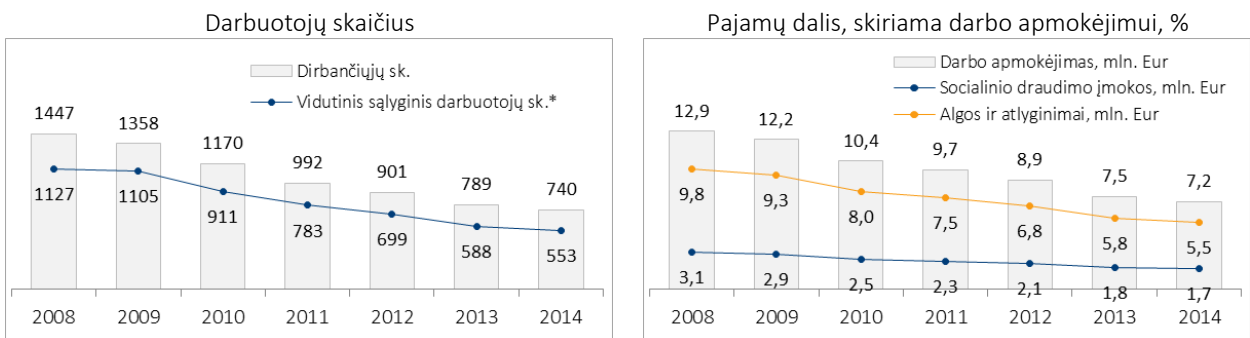
Paveikslas 30. Knygų leidybos įmonių pardavimo pajamos, savikaina ir bendrasis pelnas

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas

Knygų leidyboje dirba šiek tiek daugiau nei 700 darbuotojų, o jų darbo apmokėjimui kasmet skiriama apie penktadalis uždirbamų pajamų. Mažėjant leidybos apimtims ir pajamoms, dirbančiųjų skaičius ir jų darbo laikas taip pat mažėja, todėl 2014 m. vidutinis darbuotojų skaičius, perskaičiuotas pilnais etatais, sudarė tik pusę 2008 m. skaičiaus. Nors darbo apmokėjimo išlaidos susitraukė 44%, tačiau šių išlaidų dalis pajamose išaugo nuo 18% 2008 m. iki 21% 2014 m.

Paveikslas 31. Darbuotojai ir išlaidos darbo apmokėjimui knygų leidyboje

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas; *perskaičiuota pilnais etatais

Nagrinėjama laikotarpiu ryškėjo leidybai nepalankios mokesstinės aplinkos tendencijos, pvz.:

- ▶ 2009 m. įgyvendinant krizės įveikimo planą, knygoms taikomas lengvatinis PVM tarifas buvo padidintas nuo 5% iki 9%, kelis metus iš eilės buvo svarstomas lengvatos panaikinimo/pratęsimo klausimas kol galiausiai PVM lengvata knygoms tapo neterminuota. Tačiau 2017 m. vėl prabilta apie visų PVM lengvatų peržiūrėjimą.

- ▶ 2009 m. autorinio atlyginimo apmokestinimas buvo prilygintas darbo apmokestinimui¹⁶, dėl ko bendra pajamų ir socialinio draudimo mokesčių našta leidėjams padidėjo iki 55% (Lietuvos leidėjų asociacijos vertinimas). Nors labai greitai išryškėjo šių pakeitimų trūkumai ir neigiamas poveikis, ir 2009 m. kovo mėn. įstatymas buvo skubiai koreguotas, o nuo 2010 m. sausio 1 d. tokio reguliavimo atsisakyta. Tačiau tokie skubotai priimami, o vėliau atšaukiami įstatymai, didina sąnaudas ir neplanuotas išlaidas, išbalansuoja veiklos ciklą ir kelia grėsmę įmonių finansiniam stabilumui.
- ▶ 2017 m. vėl įsigaliojo pakeitimai autorių apmokestinime: autorinių sutarčių apmokestinamoji bazė padidinta nuo 50% iki 100% autorinių pajamų, o pajamų gautų pagal autorines licencines sutartis¹⁷ apmokestinimas prilygintas autorinėms sutartims (iki tol visai nebuvo apmokestinamos „Sodra“). Lietuvos leidėjų asociacijos vertinimu, dėl pakeitimų su autorinio honoraro išmokėjimu susijusios išlaidos padidėja apie 46,5 % (kai autoriui išmokamo honoraro suma nesikeičia). Pakeitimai susilaukė daug kritikos dėl to, kad patvirtintas modelis „Sodros“ mokesčiu apmokestina pajamas iš turto (autorius kūrinys – intelektualinė nuosavybė – kaip ir bet kuri kita materialinė nuosavybė yra turtas), kurios neturi nieko bendro su darbuotojo ir darbdavio santykiais. Nors tvarka įsigaliojo nuo 2017 m. pradžios, tačiau jau sausio mėnesį skubos tvarka įregistruota pataisa, kuri iš esmės grąžintų iki 2017 m. sausio 1 d. buvusį teisinį reguliavimą. Prie klausimo svarstymo planuojama grįžti kovo mėnesį Seimo pavasario sesijoje.

Apibendrinant susidariusią situaciją, galima konstatuoti, kad pagrindinė mokestinės aplinkos 2008-2017 m. kryptis buvo lengvatų mažinimas, tačiau sprendimai buvo priimami skubotai, neįvertinus galimų pasekmių, todėl neigiamai veikė leidybos įmonių veiklą, apsunkino planavimą ir kėlė grėsmę įmonių finansiniam stabilumui.

7.4 Finansinis gyvybingumas

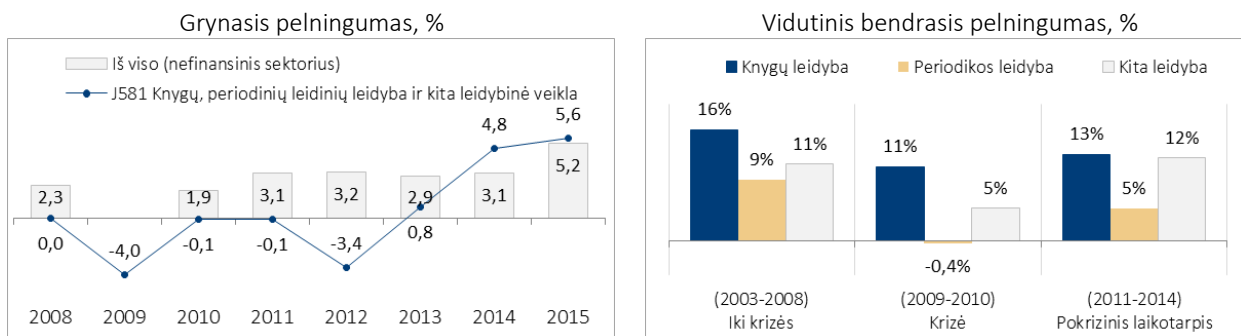
Informacija apie atskirai knygų leidybos finansinius rodiklius nėra skelbiama, tačiau bendrą vaizdą susidaryti galima analizuojant viso leidybos¹⁸ sektoriaus rezultatus. Leidyba yra mažo pelningumo veikla – grynasis sektoriaus pelningumas 2015 m. siekė 5,6% ir tai buvo geriausias rezultatas per analizuojamą laikotarpį. Tiesa, sektoriaus pelno rodiklį stipriai neigiamai veikia periodinės spaudos leidybos sunkumai pokriziniame laikotarpyje, knygų leidyboje situacija yra palankesnė (palyginimui, vidutinis bendrasis pelningumas knygų leidyboje 2011-2014 m. buvo ~13%, periodinės spaudos sektoriuje ~5%).

¹⁶ Pradėtas taikyti 7% valstybinis socialinio draudimo mokestis, 3% privalomasis sveikatos draudimo mokestis leidėjui, 1% socialinio draudimo mokestis, 6% privalomasis sveikatos draudimo mokestis autoriui.

¹⁷ Sudarydamas autorinę licencinę sutartį autorius teisių turėtojas perduoda turtines teises naudoti kūrinį, todėl sutarties esmė yra terminuota turtinių autoriaus teisių licencija kūrinio naudojimui ar sklaidai už tam tikrą mokestį.

¹⁸ Šiame skyriuje terminas „Leidyba“ ar „Leidybos sektorius“ apima veiklą „J581 Knygų, periodinių leidinių leidyba ir kita leidybinė veikla“

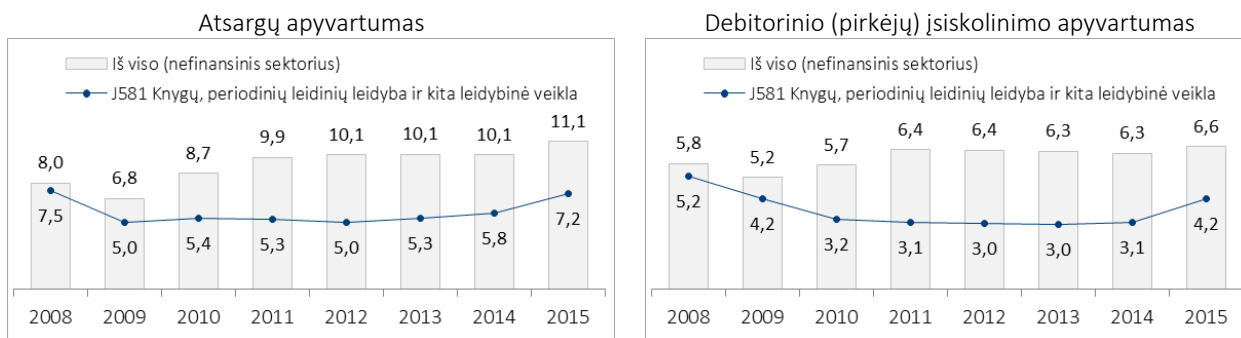
Paveikslas 32. Leidybos įmonių pelningumas

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas

Pelnas parodo galutinį ekonominės veiklos rezultatą ir efektyvumą, tačiau finansiniam gyvybingumui labai svarbūs ir lėšų įšaldymo, apyvartumo, įmonių įsiskolinimo ir mokumo rodikliai. Tai ypač aktualu knygų leidyboje, nes leisdamas knygą leidėjas investuoja ir prisiima didžiausią riziką visoje tiekimo grandinėje: iš karto patiriamos autorių teisių (gali būti atveju, kai sumokama 1 metai iki išleidimo), vertimo, redagavimo, maketavimo, spausdinimo išlaidos, vėliau visos pardavimo, marketingo ir logistikos išlaidos, o pajamos iš pardavimų grįžta maždaug per 2 metus, t.y., tiek knyga vidutiniškai išbūna prekyboje. Lyginant su kitomis ekonominėmis veiklomis, veiklos ciklas leidyboje yra ženkliai ilgesnis: pvz., 2011-2013 m. leidyboje atsargų apyvartumas buvo apie 2 kartus mažesnis nei vidutiniškai kitose veiklose, 2015 m. leidyboje apyvartumas reikšmingiau pagerėjo, tačiau išlieka 36% mažesnis nei šalies vidurkis. Tai rodo, kad leidyboje atsargos ilgiau „užsistovi“ ir įmonėms reikia daugiau apyvartinio kapitalo. Debitorinio įsiskolinimo apyvartumo palyginimas taip pat patvirtinta ilgesnį ciklą ir didesnį apyvartinių lėšų poreikį: leidyboje pirkėjų įsiskolinimai paverčiami pinigais vidutiniškai 3-4 kartus per metus, o bendras šalies vidurkis viršija 6 kartus.

Paveikslas 33. Leidybos įmonių apyvartumo rodikliai (kartais per metus)

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas

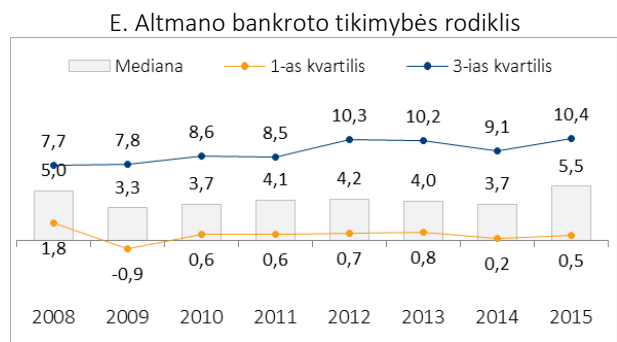
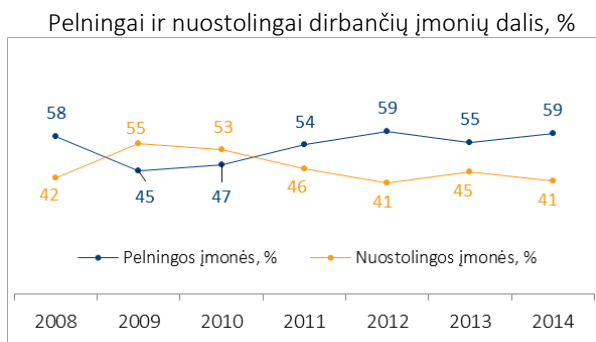
Rinkoje nusistovėjusi praktika, kad knygomis prekiaujama konsignaciniu pagrindu, t.y., knyga didmenininkui arba mažmenininkui perduodama su teise grąžinti per tam tikrą nustatytą laiką jų nepardavus; kai knygos parduodamos, pirkėjas informuoja leidėją, išrašoma PVM sąskaita – pinigai „vaikšto“ po pardavimo. Tačiau dirbant su tarpininkais ir didžiais tinklais įšaldomos lėšos išauga, nes: 1) pailgėja pinigų gavimo ciklas (pinigų srautai vykdomi per platintoją: standartiškai platintojas apmokėjimą gauna per ~30 d., leidėjui apmoka per 14 d.; tokiu būdu leidykla pajamas realiai gauna su 1,5-2 mėn. vėlavimu) ir 2) papildomai įšaldomas pardavimo PVM (paprastai reikalaujama, kad knygos būtų tiekiamos su PVM sąskaitomis, atsiranda pardavimo PVM, nors prekės realiai nėra parduotos ir gali nebūti parduotos). Ši pinigų ciklo trukmė – ypač

mažiesiems – yra našta. Tokiu būdu, be to, kad leidėjas prisiima didžiausią riziką investuodamas į knygos leidimą, jis kredituoja aukštesnes tiekimo grandis.

Šiame kontekste įmonėms labai svarbu planuoti ir efektyviai valdyti pinigų srautus, kad galėtų užtikrinti veiklos finansavimą ir įsipareigojimų vykdymą. Pvz., viena iš svarbių priežasčių, kodėl knygų leidyboje nuosmukis užsitęsė ilgiau nei bendrai ekonomikoje yra tai, kad ekonomikos nuosmukio metu su mokumo problemomis susidūrė ir bankrutavo du didžiausi didmenininkai – „Mūsų knyga“ ir Respublikinis knygų centras. Šie bankrotai išbalansavo visą tiekimo grandinę – leidėjai prarado atsiskaitymus už didmenininkų platintas knygas ir patys susidūrė su sunkumais atsiskaityti su spaustuovėmis, autoriais ir kitais partneriais. Tiek leidybos, tiek prekybos sferoje vyko sumaištis ir platinimo pozicijų persikirstymas¹⁹.

Sektoriaus mokumo ir įsiskolinimo rodikliai rodo, kad leidyboje situacija gerėja ir iš esmės atitinka rinkos vidurkį: pvz., 2015 m. einamojo likvidumo koeficientas, parodantis trumpalaikį mokumą, leidyboje buvo 1,59 (šalies vidurkis – 1,51; saugi riba – 1,5); įsiskolinimo koeficientas, atspindintis, kokia dalis skolintų lėšų panaudojama formuojant įmonės turtą, buvo 0,36 (šalies vidurkis – 0,39; reikšmė tarp 0,3 ir 0,5 vertinama kaip gera).

Paveikslas 34. Leidybos įmonių finansinis stabilumas

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas; 1-asis kvartilis, tai rodiklio reikšmė, atkertanti apatinius 25% įmonių, mediana atkerta apatinius 50%, 3-ias kvartilis apatinius 75% įmonių. Pvz., 2015 m. 25% įmonių E. Altmano bankroto tikimybės rodiklis buvo mažesnis arba lygus 0,5.

Apibendrinant, aiškiai matosi, kad pradėdant 2013 m., ir ypač 2014-2015 m., finansinė leidybos įmonių situacija reikšmingai pagerėjo ir dabar daugiau mažiau atitinka rinkos vidurkio ir saugios ribos lygį, nors veiklos ciklas išlieka ilgesnis nei rinkos vidurkis. Iš kitos pusės, sektorius nėra vienalytis, skirtingose įmonėse situacija skiriasi – nemaža leidėjų, ypač smulkesniųjų, dalis susiduria su sunkumais. Pvz., pelną generuoja tik 59% leidėjų, o 41% dirba nuostolingai (vidutiniškai kitose veiklose – 37%). Nors lyginant su kriziniais 2009 m., kuomet nuostolį patyrė daugiau kaip pusė leidėjų (55%), situacija gerėja, tačiau pelningų įmonių dalis ir jų pelno apimtys dar nėra pilnai atsistačiusios (2003-2007 m. pelningai dirbo vidutiniškai 62% leidybos įmonių). Remiantis E. Altmano bankroto tikimybės rodikliu, daugiau kaip ketvirtadalis leidėjų susiduria su labai didele bankroto tikimybe (paslaugų įmonių bankroto tikimybė labai didelė, kai rodiklis yra mažesnis nei 1,10) ir pokriziniame laikotarpyje atotrūkis tarp finansiškai tvirčiausių (3-io kvartilio) ir silpniausių rinkos dalyvių didėja. Pažeidžiamiausi yra smulkieji leidėjai, kurie svarbūs užtikrinant knygų pasiūlos įvairovę. Jei užpildo

¹⁹ D. Zovienė. Maža leidykla mažoje šalyje: *arteria* atvejis // Knygotyra. Nr. 62, 2014.

leidybinę nišą, leisdami tokią literatūrą, kuri stambiesiems leidėjams dažnai neneša pelno (pvz., meno leidiniai, skirti šalies menininkų kūrybai pristatyti, originalioji lietuvių rašytojų kūryba ar tautinis paveldas)²⁰.

²⁰ D. Zovienė. Maža leidykla mažoje šalyje: *artseria* atvejis // Knygotyra. Nr. 62, 2014.

8 Pagrindiniai iššūkiai

Šiandieninis leidybos sektorius Lietuvoje yra gana trapus ir pažeidžiamas: sektoriaus pagrindą sudaro ir gyvybingumą palaiko apie 60-70 vidutinių ir smulkių įmonių. Nors 2014-2015 m. situacija po ekonomikos nuosmukio ir sukrėtimų tiekimo grandinėje (didžiausių platintojų bankrotų) stabilizavosi, tačiau prognozės išlieka gana niūrios dėl vyraujančių neigiamų demografinių tendencijų, tradicinei leidybai nepalankių gyvenimo būdo pokyčių ir alternatyvių medijų konkurencijos, vis sudėtingėjančios verslo aplinkos.

Pagrindiniai iššūkiai, su kuriais jau dabar susiduria Lietuvos leidėjai ir kurių poveikis knygų rinkai toliau tik stiprės, yra:

- ▶ **Demografinės tendencijos – mažėja potencialių skaitytojų.** Lietuva – maža rinka ir leidybos verslas čia nėra labai pelningas ar perspektyvus. Knygų leidybos produkcija yra orientuota į mažėjančią vietos rinką, o galimybių ją išplėsti dėl kalbos apribojimo nėra. Per 2008-2015 m. dėl mažėjančio gimstamumo ir didžiulės emigracijos (ypač pagrindiniame knygų pirkėjų segmente – 30-50 metų gyventojai) potencialių skaitytojų skaičius šalyje sumažėjo beveik 300 tūkst. Prognozuojama, kad per iki 2030 m. gyventojų skaičius sumažės dar beveik ketvirtadaliu. Natūralu, kad sparčiai ir ilgą laiką traukiantis potencialių skaitytojų bazei, leidybos apimtys neišvengiamai mažės.
- ▶ **Šiuolaikinio gyvenimo būdo pokyčiai – knygos konkuruoja su kitomis medijomis.** Audiovizualinė kultūra ir spaudos skaitymas atlieka panašias funkcijas ir konkuruoja tarpusavyje dėl auditorijos dėmesio. Šiuolaikinio gyvenimo tempai ir įtampa skatina pramoginių laisvalaikio formų ir mažiau pastangų reikalaujančių informacijos kanalų plitimą, todėl dalies žmonių, ypač turinčių silpnesnį knygų skaitymo poreikį ir įpročius, gyvenimoje skaitymas pakeičiamas greičiau ir patogiau „vartojama“ audiovizualine informacija. Vien per 2008-2015 m., vienam gyventojui tenkantis knygų skaičius sumažėjo nuo 2,3 iki 1,5 egz. Tolesnė technologijų plėtra ir skvarba kasdieniniame gyvenime (ypač jaunosios kartos), didins konkurenciją dėl skaitytojo dėmesio ir yra reali grėsmė, kad nesiimant priemonių knygų skaitymo intensyvumas toliau mažės.
- ▶ **Teisinė aplinka – nepakankama intelektinės nuosavybės apsauga.** Interneto ir skaitmenizavimo plėtra neabejotinai palietė ir toliau veiks knygų leidėjus, vers naujai atrasti savo vietą šioje rinkoje, tačiau ypač aukštas neteisėto turinio prieinamumas ir nelegalus naudojimas Lietuvoje (beveik ketvirtadalis interneto vartotojų Lietuvoje yra naudoję nelegalias prieigas prie autorinio turinio) bei neveiksmi / neegzistuojanti intelektinės nuosavybės apsaugos sistema šalyje stabdo elektroninių knygų rinkos vystymąsi ir sektoriaus prisitaikymą prie naujų sąlygų.
- ▶ **Pajamų ir išlaidų žirkklės.** Auditorijos persikėlimas į internetą susijęs su nemokamos informacijos kultūros plėtra. Todėl kyla grėsmė, kad leidėjų pelnui spaudimą darys dvi priešingos tendencijos: iš vienos pusės, mažėjant leidybos apimtims ir tiražams, didės knygos gamybos savikaina (jau dabar vyrauja nuomonė, kad knygos Lietuvoje brangios), o iš kitos pusės nemokamo / pigaus turinio prieinamumas kitose medijose didins skaitytojų jautrumą knygų kainai. Poreikis optimizuoti kaštus skatins rinkos koncentraciją, o pažeidžiamiausi bus smulkieji leidėjai.
- ▶ **Rinkos struktūra nepalanki smulkiesiems leidėjams.** Leidėjai paprastai sprendžia dvi esmines problemas: kokiomis lėšomis finansuoti knygos išleidimą ir kaip parduoti išleistą knygą. Pastaroji problema lemia, ar leidykla veiks pelningai, ar nuostolingai. Tačiau šio klausimo sprendimą Lietuvoje komplikuoja susiformavusi rinkos struktūra: silpnai išvystyta platinimo grandis, stipraus nepriklausomo platintojo trūkumas; didžiųjų mažmenininkų vertikali integracija (priklauso leidyklos)

riboja konkurenciją (pvz., nustatant kainas, formuojant asortimentus, knygų ekspozicijoj ir pan.) ir ypač atsiliepia mažosioms leidykloms. Pastaraisiais metais atotrūkis tarp didžiųjų ir smulkių leidėjų auga.

- ▶ **Nestabilumas ir nepalankios tendencijos mokestinėje aplinkoje.** Dėl vidinių ir su vartotojais susijusių tendencijų sektorius išgyvena sudėtingą transformacijos laikotarpį, tačiau veiklos vykdymas tampa dar sudėtingesnis dėl besikeičiančių mokestinių sąlygų. Apibendrinant svarbiausius mokestinius pokyčius ir planus šioje srityje (autorinių honorarų, autorinių licencinių sutarčių apmokestinimo iniciatyvos, lengvatinio PVM tarifo padidinimas 2009 m., šios lengvatos pratęsimo persvarstymai 2010 ir 2011 m., 2017 m. atsinaujinę planai peržiūrėti visas PVM lengvatas), galima konstatuoti, kad mokestiniai pokyčiai vykdomi lengvatų mažinimo kryptimi, tačiau yra skuboti, nepilnai apgalvoti ir pasverti, todėl išbalansuoja veiklos ciklą, apsunkina planavimą ir kelia grėsmę finansiniam sektoriaus stabilumui. Pastaraisiais metais visi pakeitimai didino išlaidas ir/arba galutinę kainą ir taip pat buvo vienas iš veiksnių lėtinančių sektoriaus atsigavimą po ekonomikos nuosmukio. Jeigu mokestinė ir verslo aplinka toliau išlaikys tą pačią kryptį, su finansinio stabilumo ir gyvybingumo užtikrinimo problemomis gali susidurti didelė leidėjų dalis (dauguma leidėjų yra smulkios arba vidutinės įmonės).

Užsakovas:

Lietuvos leidėjų asociacija

Vokiečių g. 18A, LT-01130, Vilnius

Tel.: +370 6 707 6093

El. paštas: info@lla.lt

Vykdytojas:

UAB „Ekonominės konsultacijos ir tyrimai“

J. Jasinskio g. 16 B, LT-03163 Vilnius

Tel.: +370 5 2526225

Faks.: +370 5 2526226

El. paštas: ekt@ekt.lt

Kontaktai pasiteiravimui:

Darius Dulskis, partneris (darius@ekt.lt)

Lietuvos leidėjų asociacija (LLA) savo veiklą pradėjo 1989 m., o aktyviai veikia nuo 1993 m. LLA jungia 39 narius, kurių sąrašė yra ne tik akcinės bendrovės, bet ir specializuotus leidinius leidžiančios biudžetinės ir viešosios įstaigos. LLA narių produkcija sudaro apie 80 proc. Lietuvos knygų leidybos rinkos.

Pagrindinės LLA veiklos kryptys:

- Leidėjų bendruomenės tvirtinimas ir profesinių seminarų bei mokymų rengimas.
- Tarptautinės Vilniaus knygų mugės organizavimas.
- LLA įsteigtų nacionalinių akcijų, premijų ir konkursų organizavimas.
- Tarpinstitucinė veikla (dalyvavimas komisijose, komitetuose, susitikimų su valdžios atstovais koordinavimas, raštų/pareiškimų rengimas ir sklaida, įstatymų pakeitimų projektų rengimas ir teikimas, ir t. t.).
- Bendradarbiavimas su nacionalinėmis ir tarptautinėmis skėtinėmis asociacijomis.
- Lietuvių leidybos pristatymas ir literatūros sklaida tarptautinėse knygų mugėse ir specialistų renginiuose.
- Nacionalinio knygų prekyboje katalogo (NKPK) kūrimas ir paslaugos.
- LLA veiklos sklaida LLA tinklalapiuose www.lla.lt, www.nkpk.lt, socialiniuose tinkluose ir žiniasklaidoje.

Lietuvos leidėjų asociacija

Vokiečių g. 18A, 01130 Vilnius
Tel. +370 670 76093
El. paštas: info@lla.lt
www.lla.lt

Nacionalinis knygų prekyboje katalogas

El. paštas: nkpk@lla.lt
www.nkpk.lt

**KNYGŲ LEIDYBOS SEKTORIAUS
VYSTYMASIS LIETUVOJE**

APŽVALGA

